

GAMLE HUS DA OG NÅ

Grusjølia

Foto KMK 2002

Status for SEFRAK-registrerte bygninger Eidskog kommune Hedmark fylke 2002

Forord

Kulturminnekompaniet foretok år 2002 på oppdrag fra Riksantikvaren en kontrollregistrering av ca 3000 bygninger i kommunene Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal.

Undersøkelsen bygger på en landsomfattende registrering av hus bygd før 1900 kalt SEFRAK-registreringen. De innsamlete dataene danner grunnlaget for databasen Nasjonalt bygningsregister som ble åpnet i 2000.

Undersøkelsen ble gjort som et ledd i Riksantikvarens overvåkingsprogram av SEFRAK-registrerte hus i et representativt antall kommuner. Ved hjelp av periodiske kontrollregistreringer er målet å få informasjon om desimeringstakt og endringer på bygg eldre enn 1900.

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: ”Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig.”

Systematisk kontrollregistrering ble i år 2000 foretatt i kommunene Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino; 2001 i Tromsø.

Tidligere var det gjort spredte undersøkelser i presskommuner i Osloregionen – Nittedal, Lier og Ullensaker. Disse viste et gjennomsnittlig årlig tap på 1 % for hus eldre enn 1900. Satt på spissen vil dette si at om 80 år ville alle hus eldre enn 1900 være borte.

Rapporten er skrevet av Kulturminnekompaniet. Rapportformen bygger på Nittedalrapporten, men er omarbeidet i samarbeid med Riksantikvaren, ved Gro Wester i 2000, fra 2001 Anke Loska.

April 2005

Unni Broe og Solrun Skogstad

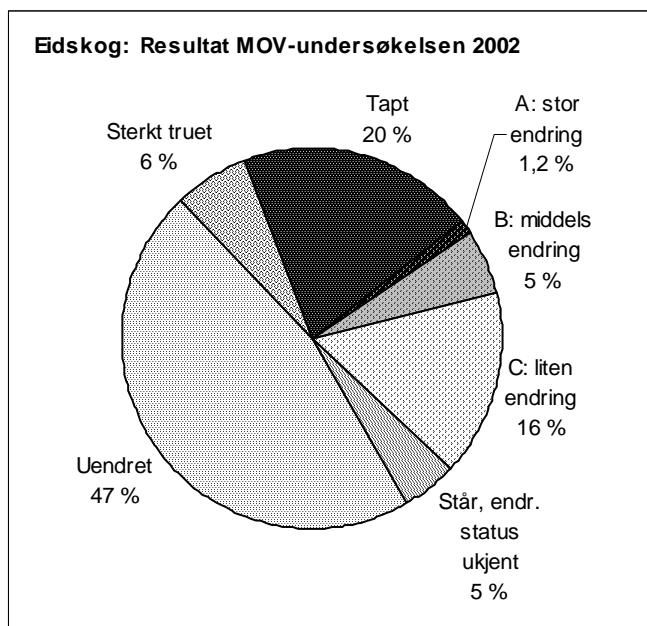
Innhold

0	SAMMENDRAG	7
0.1	Nøkkeltall Eidskog	7
0.2	Kvantitative forandringer	7
0.3	Kvalitative forandringer	7
0.4	Årsak til tap og endring	8
0.5	Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy	9
1	"GAMLE HUS DA OG NÅ" – PROSJEKTETS INNHOLD OG IDEER	10
1.1	Rapporten som ledd i miljøovervåking (MOV)	10
1.1.1	Om Riksantikvarens miljøovervåking (MOV)	10
1.1.2	Miljømål	11
1.2	De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen år 2002	11
1.3	Generelt om SEFRAK – Nasjonalt bygningsregister	11
1.3.1	Historisk utvikling	11
1.3.2	Opplysningene i registeret	12
1.3.3	Registreringsmaterialet	12
1.4	Bakgrunns materialet for MOV-undersøkelsen	12
1.4.1	Nasjonalt bygningsregister	12
1.4.2	Undersøkte SEFRAK-data	14
1.4.3	Parametere for MOV-undersøkelsen	16
1.5	Samlet resultatoversikt MOV 2002	19
1.5.1	Kvantitative forandringer	19
1.5.2	Kvalitative forandringer	20
2	INNLEDNING	25
2.1	Kart over Eidskog	25
2.2	Historikk og beskrivelse	26
2.2.1	Geografi og topografi	26
2.2.2	Bosetting og hovedtrekk i befolkningsutviklingen	26
2.2.3	Kommunikasjoner	27
2.2.4	Næringsgrunnlag	27
2.3	Grunnlags materialet for MOV-undersøkelsen i Eidskog	28
2.3.1	Antall undersøkte hus	28
2.3.2	Registreringstidspunkt	28

2.3.3	Spesielle forhold ved SEFRAK-registreringen i Eidskog	28
2.3.4	Registreringskretser.....	29
2.3.5	Geografiske områder i Eidskog:	29
2.3.6	Tettbygd/spredtbygd.....	29
2.4	Egenskaper ved undersøkte hus i Eidskog	30
2.4.1	Samfunnssektor.....	30
2.4.2	Sosial miljøsammenheng.....	30
2.4.3	Bygningstyper	31
2.4.4	Alder.....	31
3	RESULTAT	33
3.1	Tap	33
3.1.1	Tap – samlet oversikt	33
3.1.2	Tap – samfunnssektor.....	34
3.1.3	Tap – sosial miljøsammenheng.....	34
3.1.4	Tap – bygningstyper.....	35
3.1.5	Tap – alder	36
3.1.6	Tapsårsaker	36
3.2	Endringer av gjenstående bygninger pr. år 2002.....	39
3.2.1	Endringer – samlet oversikt	39
3.2.2	Endring – samfunnssektor	40
3.2.3	Endring – sosial miljøsammenheng	41
3.2.4	Endring – bygningstyper	42
3.2.5	Endring – alder.....	43
3.3	Tilstand	49
3.3.1	Tilstand – samlet oversikt.....	49
3.3.2	Tilstand – samfunnssektor	49
3.3.3	Tilstand – sosial miljøsammenheng	50
3.3.4	Tilstand – bygningstyper	50
4	GEOGRAFISKE VARIASJONER	52
4.1	Tap og geografiske variasjoner	52
4.1.1	Tap – områder:.....	52
4.1.2	Tap – tettbygd/spredtbygd.....	52
4.2	Endringer og geografiske variasjoner	53
4.2.1	Endring – områder:	53
4.2.2	Endring – tettbygd/spredtbygd.....	53
4.3	Tilstand og geografiske variasjoner:	54
4.3.1	Tilstand – områder:	54
4.3.2	Tilstand – tettbygd/spredtbygd	54
5	REGISTRERINGSTIDSPUNKT OG VARIASJONER.....	55
5.1	Tap – variasjoner etter registreringsperiode	55
5.2	Endring – variasjoner etter registreringsperiode	55

6	KONSEKVENSER OG TENDENSER	56
6.1	Konsekvenser for kulturminner og kulturhistoriske sammenhenger som følge av kommunens generelle utvikling	56
6.1.1	Befolkningsutviklingen	56
6.1.2	Jord- og skogbruk.....	56
6.1.3	Tettsteder og sentre	59
6.1.4	Tap av karakteristisk elementer i byggeskikken	60
6.2	Arealfragmentering, større inngrep	61
6.2.1	Vegprosjekter.....	61
6.2.2	Større anlegg.....	61
7	SAKSBEHANDLING, PLANFORHOLD M.M.....	62
7.1	Bruk av SEFRAK-materialet i kommunen.....	62
7.2	Planforhold	62
7.3	Museer.....	62
KILDER		63
VEDLEGG 1. BYGNINGSTYPER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL		64
VEDLEGG 2. REGISTRERINGSKRETSER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL.....		65

0 Sammenheng

0.1 Nøkkeltall Eidskog

Over en periode på 26 år har 20 % av de undersøkte bygningene gått tapt.

0.2 Kvantitative forandringer

MOV-undersøkelsen i Eidskog omfatter 1028 bygninger. 209 av disse har gått tapt. Det tilsvarer en prosentandel på 20 %.

65 bygninger er i så dårlig stand at de er rivingsruet. Det tilsvarer en prosentandel på 6 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

12 hus, eller 1 %, er så sterkt ombygde at de

er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

Samlet utgjør tallene for tap, stor endring (endringstype A) og sterkt truede en bolk på litt over 27 %, der kulturminneverdiene er borte for alltid eller er sterkt svekket.

Totalt er 231 hus endret siden registreringstidspunktet, inkludert endringstype A. Det tilsvarer en prosentandel på ca. 23 % av de undersøkte. De fleste endringer gjelder mindre påbygg og utskifting av ytre bygningselementer, endringstype B og C.

I år 2002 sto 47 % av de undersøkte husa i tilnærmet samme form som ved registreringstidspunktet, og disse var ikke spesielt truet av dårlig teknisk tilstand. Andelen berørt av tap, endringer og dårlig teknisk tilstand er med andre ord ca. 48 %. For ei mindre gruppe på 5 % av de gjenstående var endringsstatus vanskelig å fastslå.

SEFRAK-registreringen i Eidskog ble påbegynt i 1976 og avsluttet i 1987. De fleste registreringene fant sted fra 1976 til 1984. Det er ingen store forskjeller i prosentandeler på tap og endringer blant hus som ble registrert seint eller tidlig i registreringsperioden.

Tettstedene Magnor og Skotterud ble registrert relativt tidlig. Tapstallene for disse er høyere enn gjennomsnittet for de andre kretsene i den sentrale delen av kommunen. Tapstall godt over gjennomsnittet er også knyttet til kretser i utkantbygdene som ble registrert i 1982–1983.

0.3 Kvalitative forandringer

Sammenholder man tallene for tap, endring og tilstand i forhold til opprinnelig nærings- og samfunnsmessig tilknytning, sosial miljøsammenheng og bygningstyper, er tendensen klar: Det har skjedd en forskyving i hvordan ulike typer kulturminner er representert i kulturminnebestanden.

Tallene for tap, endring og truede for primærnæringen dvs. jordbruk/skogbruk, er tilnærmet lik gjennomsnittet for kommunen. Tapene for husmannsbebyggelsen ligger over gjennomsnittet, mens for bønder og særlig godseiere/skogeiere, ligger den noe under gjennomsnittet.

En større tapsprosent er også knyttet til håndverkere, noe som slår sterkt ut da det ble registrert få hus i denne gruppen. Tettstedsbebyggelse generelt, hvor de fleste håndverks- og industrimiljøene ligger, har store tap. Hus knyttet til offentlig sektor, embetsverk og institusjoner er det få av i Eidskog, og de har i liten grad vært utsatt for tap, er godt bevart og i hovedsak uten vesentlige endringer. Det er flere jernbanestasjoner i kommunen, og i denne bygningsmassen er det ingen tap, og de gjenstående er med ett unntak ikke endret.

Bolighus som er den største enkeltgruppen hus, har en tapsandel noe under gjennomsnittet for kommunen, er lite truet, men er mer endret enn gjennomsnittet.

Nest etter bolighus er det mange stabbur i Eidskog-tuna. Blant de mindre husene i gårdstunet skiller stabburet seg positivt ut, særlig mht. tap – tapsprosenten er det halve av gjennomsnittet, noe som også er lavere enn bolighusets. Stabburet er mindre endret, og har en noe lavere andel sterkt truede hus.

Andre tradisjonelle småhus i og nær gårdstunet har vært langt mer utsatt. Både bryggerhus, smier, potetkjellere og diverse andre uthus har tapsprosenter godt over gjennomsnittet, og av gjenstående er mange i svært dårlig stand.

Driftsbygninger knyttet til jordbruket både i tun og i utmark, har en tapsprosent som er nær det dobbelte av det gjennomsnittlige tapet, men er mindre endret enn gjennomsnittet. Sveitserlåven ble det registrert relativt få av, det er den sammenbygde driftsbygningen, ofte med tømmerlåve i midten og fjøs og stall på hver side, som dominerer i Eidskogmaterialet. Denne var allerede redusert ved SEFRAK-registreringen, da særlig fjøsdelen kunne være revet. Utmarkhus, som det i utgangspunkt ble registrert få av, er i tillegg i dårlig stand.

Eidskog er ei skogsbygd der 75 % av arealet består av produktiv skog. Man kunne derfor forvente at typiske skogminner som skogskoier og bygninger på skogsetre, ville være representert i registreringsmaterialet. SEFRAK-registeret for kommunen inneholder nesten ikke denne type hus, mangelen på det siste indikerer at det er lenge siden seterbruket opphørte i kommunen, da bruksnavn viser at dette en gang må ha vært vanlig.

Produksjonshus som dokumenterer Eidskog industrihistorie og andre næringsvirksomheter før 1900 er i utgangspunktet meget få, og tapet er større enn gjennomsnittet for kommunen. De gjenstående er mye endret.

Disse endringene representerer først og fremst en utarming av mangfoldet i bygningstyper som forteller om utnytting av naturressursene og Eidskogs næringshistorie, og har konsekvenser for kulturlandskap og sammensetningen i kulturminnebildet.

De store tapene blant småårsbebyggelsen og eldre driftsbygninger i jordbruket, både driftsbygninger i tunet og utmarkshus, er det som har størst betydning for sammensetningen og representativiteten i kulturminnebildet som helhet. Virkningen forsterkes av at endringene i kulturlandskapet med tilgroing truer de samme miljøene. Men selv om primærnæringene har vært dominerende i kommunen, har industrivirksomhet og handel vært en viktig del av næringslivet fra slutten av 1800-tallet. Det at de relativt få bygningene fra før 1900 som representerer disse miljøene i SEFRAK-registeret har så stor tapsandel, i tillegg til at mange gjenstående er sterkt truet eller endret, bidrar både til å redusere tidsdybden i tettstedsbebyggelsen, og mangfoldet i kulturminnebildet i kommunen.

0.4 Årsak til tap og endring

Forfall har ført til de fleste tapene. I alt 67 % har dette som direkte årsak, enten ved at huset er falt i ruin, eller så er forfall oppgitt som grunn ved riving for opprydding. Oppføring av ny bygning eller ny arealbruk er grunn til 20 % av tapene.

Manglende funksjon er den viktigste årsak til forfall og tap. Mesteparten av de revne husa har stått på småbruk som ikke lenger er i drift. I tettstedene har omlegging av rv. 2 bidratt til tap av hus.

Av de gjenstående er det i prosentandel særlig tettstedsbebyggelsen i Magnor og Skotterud som har blitt endret. Det gjelder både bolighus og særlig "bygården", et større hus som i tillegg til bolig kunne romme butikk, verksted eller overnatting.

0.5 Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy.

Saksbehandlerne i Eidskog kommune har tilgang på SEFRAK-registeret digitalt gjennom GAB. Kommunen har et kopisett av SEFRAK-fotoene, men ikke av SEFRAK-skjemaer og kart.

Ved søknad om riving av SEFRAK-registrerte bygninger ble tillatelse hentet fra Musea i Solør og Odal før vedtak.

0420-005-011,012. Stabbur og kjellerbu på Oppistun Børli, dikteren Hans Børli's fødested. Stedet ligger på Fjeldskogen og skal være rydda av finner på 1700-tallet. Børli var opprinnelig husmannsplass under godseier Haneborg. I dag eies den av Stangeskovene AS. Stua er det bare ruin etter, men driftsbygningen står. Innfelt jakthytte som en gang tilhørte godseier Haneborg, den står på Nestun Børli.

1 "Gamle hus da og nå" – prosjektets innhold og ideer

1.1 Rapporten som ledd i miljøovervåking (MOV)

1.1.1 Om Riksantikvarens miljøovervåking (MOV)

Miljøovervåking har i lang tid vært benyttet innen naturvern- og forurensingssektoren. Den er nå tatt opp av kulturminneforvaltningen.

Miljøforvaltningens definisjon av miljøovervåking er: Miljøovervåking er en systematisk innsamling av data ved hjelp av etterprøvbare metoder, om mulig basert på en hypotese om sammenhengen mellom årsak og virkning.

Miljøovervåking omfatter både påvirkning, effekter og miljøtilstand. Miljødatahåndtering av ulikt slag som kvalitetssikring og referanseproduksjon, samt vurdering og rapportering er også aktiviteter som hører inn under overvåking.

Målet er å dokumentere miljøtilstand- og utvikling i tid og rom, som følge av menneskeskapt påvirkning eller som følge av naturlige endringer.

Omfanget kan både være langsiktig eller tidsavgrenset, kontinuerlig eller diskontinuerlig (rullerende), og kan være landsdekkende, eller regionalt eller lokalt geografisk avgrenset.

Gjennom miljøovervåking vil Riksantikvaren: Følge med i kvantitative og kvalitative endringer i kulturminner og kulturmiljø og vurdere effekten av tiltak i forhold til bestandsutvikling, tilstand og representativitet.

Det har vært gjennomført to store registreringer av kulturminner i Norge: ØK-registreringen for automatisk fredete kulturminner og SEFRAK-registreringen for nyere tids kulturminner. Begge disse har vært tatt i bruk i de spredte punktvis undersøkelsene på miljøovervåking innen kulturminneforvaltningen som har vært gjennomført til nå.

I 1994 ble Nittedal kommune i Akershus MOV-undersøkt mht. til nyere tids kulturminner som første kommune i landet. Undersøkelsen som tok utgangspunkt i SEFRAK-registreringen i Nittedal viste at 21 % av bygningsmassen fra før 1900 var blitt revet i perioden 1974-1994. Den viste også at det ble revet flest hus i tettstedene i kommunen. Her var tapet på 25 %. Dette skyldtes bl.a. et stort byggepress på grunn av nærheten til Oslo, noe som førte til at flere eldre hus måtte vike for yngre bebyggelse.

Nittedal ble noe seinere supplert med tilsvarende undersøkelser i sentrale strøk rundt Oslo, i kommunene Ullensaker og Lier.

I 1997 begynte Riksantikvaren en kontroll av ØK-registreringen (fornminnekontroll), og dette året ble Tromsø, Trondheim og Skien kommuner kontrollregistrert.

I 2000 fikk Riksantikvaren for første gang øremerkede midler for miljøovervåking, og siden 2001 er miljøovervåking en fast bestanddel i Riksantikvarens virksomhet. Riksantikvaren har i sin strategi slått fast at "*RA skal forholde seg aktivt til den løpende samfunnsutviklingen gjennom offensiv kunnskapsutvikling, bred samfunnskontakt og god oversikt over sentrale endringsprosesser og deres konsekvenser.*"

SEFRAK kontrollregistreringen begynte i 2000, og det overvåkes i alt 18 kommuner. Hvert år kontrolleres utviklingen i fire kommuner, og hver kommune kontrolleres på nytt etter 5 år.

1.1.2 Miljøsmål

Punktvisse undersøkelser i andre kommuner understøtter resultatet fra Nittedal, og viser at 1 % av den eldre bygningsmassen forsvinner årlig. Satt på spissen vil en slik årlig avgang på 1 % innebærer at om 80 år vil praktisk talt alle bygninger bygd før 1900 være borte.

Med et bredere tallmateriale fra systematiske undersøkelser vil man kunne stille prognoser for hvor stor del av bestanden som vil forsvinne i løpet av en gitt tid. Disse dataene vil kunne danne grunnlag for politisk handling med sikte på vern.

Nasjonalt resultatmål

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig."

1.2 De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen år 2002

De aktuelle kommunene i år 2002 var Eidskog i Hedmark, Skjåk i Oppland, Sandnes i Rogaland og Saltdal i Nordland.

Kommune nr./navn	Innbyggertall	Befolkningsutviklingen i undersøkelsesperioden	Hovednæring	Antall SEFRAK-registrerte objekter
0420 Eidskog	6 400	Stagnasjon fram til 1997, deretter en svak økning	Industri, skogbruk, jordbruk	1201
0513 Skjåk	2 385	Svakt negativ	Jordbruk, skogbruk, trevareindustri, turisme	1026
1102 Sandnes	55 000	Sterkt økning – 55 %	Handel og service, industri, jordbruk	1214
1840 Saltdal	4 8000	Tilbakegang	Industri, handel, skoler, turisme, jordbruk.	743

NIKU har på oppdrag fra Riksantikvaren i år 2002 foretatt en kontroll av ØK-registreringen i de samme kommunene.

1.3 Generelt om SEFRAK – Nasjonalt bygningsregister

1.3.1 Historisk utvikling

Norsk Kulturråd tok initiativ til en landsomfattende registrering av faste kulturminner i Norge i 1970. Feltarbeidet kom i gang i form av prøveprosjekter i 1973. Registreringen ble først ledet av et eget sekretariat, "Sekretariatet For Registreringen Av faste Kulturminner i Norge", forkortet til SEFRAK. I 1977 ble sekretariatet oppløst, men navnet SEFRAK ble beholdt. SEFRAK ble da lagt under Miljøverndepartementets planavdeling. I 1989 ble ansvar for feltarbeid, registerdrift og videreutvikling av registeret overført til Riksantikvaren.

SEFRAK-registreringen ble avsluttet i 1995. Da var det registrert over 515 000 objekter. Ved et samarbeid mellom Statens Kartverk og Riksantikvaren ble SEFRAK-data koblet sammen med bygningsdelen i *GAB-registeret* og kalt *Nasjonalt bygningsregister*.

Feltarbeidet har vært faglig ledet av fylkeskommunenes kulturavdelinger. Fylkeskommunene og de enkelte kommuner har samarbeidet om den praktiske gjennomføringen av registreringen.

1.3.2 Opplysningene i registeret

SEFRAK-registreringen er en registrering av faste kulturminner. Med faste kulturminner menes jordfaste, ikke-bevegelige spor i landskapet etter menneskelig virksomhet.

Den opprinnelige hensikten var at registeret skulle omfatte alle typer kulturminner. Men av hensyn til fremdrift og ferdigstilling ble det bestemt fra departementet at registeret i første omgang skulle avgrenses til å omfatte bygninger. Enkelte steder er imidlertid andre faste kulturminner som veger, steingjerder, brønner og lignende tatt med.

Registeret omfatter derfor i hovedregel bare bygninger som er oppført i perioden 1537–1900. Unntak er gjort for enkelte miljøer som er vokst fram etter 1900, og for Finnmark og Nord-Troms hvor en stor del av bygningsmassen ble brent under krigen. Her er bygninger oppført i perioden 1900–1940 også tatt med. De fredete bygningene er allerede registrert i et fredningsregister. Kirkene og de statlige bygningene er registrert i tilsvarende registre. Det varierer om disse bygningene inngår i SEFRAK-registreringen.

SEFRAK-registerets styrke er bl.a. at alle bygninger innenfor det nevnte tidsrom er tatt med, uavhengig av alder, størrelse, teknisk tilstand, autentisitet, representativitet osv. Registeret er derfor egnet til å møte skiftende bevaringssyn og eventuelle nye prioriteringer som måtte komme innen kulturminnevernarbeidet. Ved bruk av registeret i MOV-undersøkelsen er det imidlertid viktig å huske at bygninger etter 1900 ikke er tatt med.

1.3.3 Registreringsmaterialet

Registreringen har vært drevet som feltarbeid. Opplysninger om bygningenes historie og tekniske tilstand, dvs funksjon, byggeår, eventuelle ombygginger, konstruksjon og materialer er fylt ut på skjema. Koder fra en detaljert kodeliste standardiserer informasjonen. Deretter har registrator kartfestet huset, fotografert, målt opp og tegnet grunnplan.

1.4 Bakgrunns materialet for MOV-undersøkelsen

1.4.1 Nasjonalt bygningsregister

SEFRAK-registreringen inneholder tre ulike registreringsskjema – skjema for hus, andre minner og miljøer. Denne MOV-undersøkelsen er konsentrert om hus og tar utgangspunkt i Nasjonalt bygningsregister. Andre minner og miljøer ligger ikke inne i Nasjonalt bygningsregister. I de fire kommunene består hovedtyngden i SEFRAK-registreringen av bygninger. Innslaget av registreringer av andre minner er lite. SEFRAK-registreringen i Sandnes fra 1980-tallet inneholder flest miljøskjemaer. I særlig Saltdal ble det registrert mange ruiner knyttet til den mer marginale bosettingen.

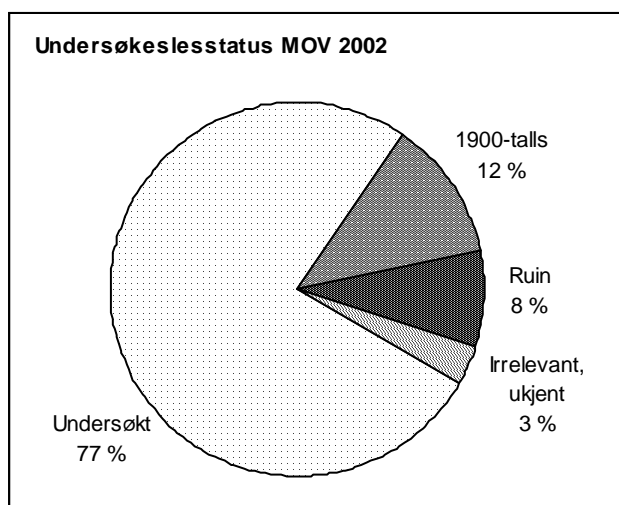
Variasjoner i registreringstidspunkt

Registreringen i de fire kommunene som var del av MOV-undersøkelsen i år 2002 forgikk fra 1976 til 1994. De fleste hus ble førstegangs-registrert i perioden 1978–1987. Det ordinære feltarbeidet var avsluttet 1991. Registreringene fra 1994 er få, og i hovedsak gjort i forbindelse med oppretting/avslutning av registreringen i kommunen.

Undersøkte bygninger 2002

I Nasjonalt bygningsregister er det til sammen 4184 registrerte objekter fra Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal. Ikke alle disse er med i undersøkelsen, da flere faller utenom av forskjellige årsaker.

Kommune	Registrerte objekter 1976–94	Datert til 1900-tallet	Ruiner	Irrelevante/ukjente	Undersøkte bygninger 2002
0420 Eidskog	1201	125	33	15	1028
0513 Skjåk	1026	14	45	60	907
1102 Sandnes	1214	270	129	34	781
1840 Saltdal	743	103	147	26	467
Samlet 2002	4184	512	354	135	3183

I alt 3183 bygninger er undersøkt og ligger til grunn for resultatanalysene i kommune-rapportene for MOV-undersøkelsen 2002.

Diagrammet til venstre viser hvor stor andel av de registrerte objektene som undersøkelses-grunnlaget utgjør (77 %), og hvor store andeler de andre gruppene har.

Ruin

MOV-undersøkelsen gjelder endringsstatus for bygninger. Objekter som ble registrert som ruiner er derfor trukket ut av undersøkelsen. Det er registrert både ruiner og andre typer minner i de fire kommunene. Det varierer noe hvordan ruinene er lagt inn i SEFRAK-databasen. Noen kan være lagt inn som "andre minner".

Registreringen viser at det har vært ulik praksis mht. hva som definerer en ruin. Noen har strengt fulgt SEFRAK-instruksen, andre har definert huset som ruin først når det bare er grunnmurer tilbake. Det vil uansett være rom for skjønn her. I et par tilfeller er definisjonen endret fra ruin til stående hus under MOV-undersøkelsen.

Irrelevant

Noen hus ligger med to ulike registreringsnr. i registeret. Det ene er derfor trukket ut av undersøkelsen som irrelevant.

Noen "andre minner" er lagt inn i registeret som hus. De fleste av disse er brønner og sisterner.

Registeret inneholder også nye hus satt på gamle murer. Alder, funksjon og andre historiske opplysninger gjelder muren (som med andre ord er en ruin), mens bygningsbeskrivelsen gjelder det nye huset. En del hus som er flytta til nåværende sted godt ut på 1900-tallet, og mye ombygd ved gjenoppsetting, er også holdt utenom undersøkelsen.

Ukjent

Enkelte registreringer har mangler mht. kartfesting. Det kan være at henvisning til kartblad mangler på skjemaet, at registreringsnr. ikke finnes på det aktuelle kartbladet, eller at kartbladet er kommet bort. Dette har særlig fått konsekvenser for registreringer i utmark. De fleste av objektene med slike

mangler i kartfestingen er kommet i gruppen "ukjent". Noen objekter i registeret er notert som "avvist ved registrering". Her mangler all informasjon utenom objektnr.

Det finnes også enkelte skjemaer som har så mangelfulle opplysninger at de er trukket ut av MOV-undersøkelsen. Det kan være mangler eller feil mht. fotografier, feil kartfesting og andre åpenbare feil mht. objektopplysninger. Det er usikkert hvilke hus som er registrert.

I tillegg er det hus som av ulike grunner ikke er befart, og der heller ikke kontakt med eiere/brukere har kunnet gi opplysninger.

1.4.2 Undersøkte SEFRAK-data

Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen har vært å se om de SEFRAK-registrerte bygningene fremdeles står, og om de er endret siden førstegangs-registreringstidspunktet. I feltarbeidet har prosjektet benyttet kartutplott som er produsert hos Riksantikvaren og papirkopier av SEFRAK-skjemaene. De innsamlete dataene er lagt inn i en database som har utgangspunkt i et ekstrakt av SEFRAK-opplysningene i Nasjonalt bygningsregister.

For å undersøke eventuelle fysiske endringer i den registrerte bebyggelsen er det tatt utgangspunkt i SEFRAK-skjemaets fotografier, og beskrivelser av eksteriøret på førstegangs-registreringstidspunktet. Det er ikke gjort noen systematisk nyregistrering av enkeltelementer lik den opprinnelige registreringen. Observasjonene av endringene er basert på skjønn og har munnet ut i klassifisering av endringstyper (se neste kapittel).

I tillegg til å undersøke de rent kvantitative forandringer i kulturminnebestanden – hvor mange som er tapt og endret – har det vært et mål å se på mulige kvalitative forandringer. Hva slags følger tap og endringer har fått for det kulturhistoriske innholdet, og representativiteten i kulturminnebildet som helhet. Med utgangspunkt i strukturen i SEFRAK-registeret har man valgt ut noen aspekter som er undersøkt nærmere, det gjelder samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper og alder. Andre aspekter som er undersøkt er geografiske variasjoner, og med bakgrunn i den lange registreringsperioden, om det er mulig å spore tendenser i tap-/endringsfrekvensen over tid.

Samfunnssektor

SEFRAK-registeret er bygd opp etter en grovsortering av objektene i forhold til hvilke samfunnssektorer objektet tilhører. Dette er knyttet til koden for opprinnelig funksjon og nåværende funksjon. Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen er opprinnelig funksjon. SEFRAK's ulike samfunnssektorer er: 1. Landbruk, fiske og fangst, 2. Boligbebyggelse uten næringstilknytting, 3. Fritidsbosetning, 4. Industri, 5. Merkantil virksomhet, 6. Offentlig forvaltning, kirke og militærvesen, 7. Undervisning, forskning og andre kulturformål, 8. Samferdsel, 9. Offentlig tjenesteyting og sosiale formål. I forhold til undersøkelsen av hustyper gir samfunnssektor et mer overordnet bilde av den samfunnsmessige miljøsammenhengen kulturminnene har vært en del av. Undersøkelsen ønsker å se om kulturminner tilknyttet bestemte samfunnssektorer har vært mer utsatt for tap og endringer enn andre. I flere kommuner er det svært få objekter i sektorene utenom landbruk. For å lette oversikten er derfor enkelte av "de andre" sektorene slått sammen i de grafiske framstillingene.

Sosial miljøsammenheng

Objektene i SEFRAK-registeret er koplet mot sosial miljøsammenheng. De er grovsortert i tre grupper som er: 1. Embetsverk/institusjon (eks. prest, sorenskriver, kommune, forening), 2. Næringsdrivende (eks. godseier, bonde, fisker, kjøpmann – det varierer om kategorien behandles som én gruppe eller mer finmasket) og 3. Arbeider, husmann, tjenestemann. Undersøkelsen ønsker å se om kulturminner fra bestemte sosiale miljøer er mer utsatt for tap eller endringer enn andre.

Definisjon av hustyper

Den undersøkte bygningsmassen er inndelt i et fast sett med hustyper for alle de undersøkte kommunene. Hustypene er løsrevet fra SEFRAK-systemets funksjonsinndeling, som ville vært for

omfattende. I valg av hustype er det gjort en skjønnsmessig avveining av den funksjon huset er bygd for, og det preget det har i dag. Oftest vil hustypebetegnelsen samsvare med den man finner i objektrubrikken på SEFRAK-skjemaet. I inndeling av hustyper er det sett bort fra næringstilknytting og sosial miljøsammenheng da dette undersøkes for seg. Kategorien "Bolighus/våningshus" vil derfor være vid og omfatte bolighus på husmannsplassen, prestegården, i arbeiderforstaden og i villabyen. (I tabellene i vedlegget er imidlertid boliger og uthus uten spesiell næringstilknytting skilt ut – f.o.m. 2001). Listen under viser at hustyper knyttet til jordbruket dominerer i materialet.

Hustypebetegnelsene som er brukt i MOV-undersøkelsen (og lagt inn i databasen) representerer en grovsortering. "Sidebygning" omfatter hus der bryggerhus, drengestue og kårstue inngår. "Andre mindre uthus i/nær tunet" omfatter hus som utedo, vedskjul, vognskjul, smie, kjone, badstue m.m. Med "Fjøs, stall, låve" er det tenkt på enkeltstående eller sammenstilte uthus i rekke, i motsetning til "Driftsbygning" som er enhetsbygningen/enhetslåven i jordbruket. For hus i utmarka er det skilt mellom slike som står i hjemmemark – "Utløe, sommerfjøs", og hus på setra – hvor ordet "seter" er lagt til i hustypebetegnelsen.

Tanken er at undergruppene forenkler oversikten, samtidig som inndelingen tar vare på typiske trekk ved eldre byggeskikk – med egne hus for et variert sett med arbeidsoppgaver, funksjoner og utnyttelsen av ulike ressurser i landskapet.

Betegnelsene som brukes er standardiserte, da de lokale betegnelsene varierer.

For at den grafiske framstillingen skal være lesbar er hustypene (utenom "Bolighus/våningshus" og "Bygård") igjen inndelt i større grupper. Gruppene som grafene er bygd på vises med uthevet skrift i tabellen under. For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på de enkelte hustypene, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Bolighus/våningshus

Mindre uthus i/nær tunet

Sidebygning

Stabbur/loft

Andre mindre uthus i/nær tunet

Driftsbygninger i tunet

Fjøs, stall, låve (enkelstående)

Driftsbygning (enhetsbygningen)

Hus i utmarks/seter

Utløe, sommerfjøs

Kvern, sag

Koie

Andre hus i utmark

Seterstue/seterbu/sel

Seterløe

Seterfjøs

Andre hus på setra

Naust, sjøhus, fyr m.m.

Naust

Sjøhus

Rorbu

Fyr m.m.

Bygård

Uthus knyttet til bolig/bygård

Andre hustyper

Næringsbygg (meieri, industri, kraftverk, teglverk, mølle, trandamperi, salteri, røykeri m.m.)

Kraftstasjon, transformatorstasjon

Forretning

Hotell, gjestgiveri, skysstasjon, kafé m.m.

Stasjonsbygning

Kirke, kapell

Skole/internat

Forsamlingshus

Sykehus, pleiehjem

Kommunehus

Bygdemagasin, telthus, tollbod

Hytte

Ukjent

Datering

Tidfestingen av hus i SEFRAK-materialet må leses med forbehold, datering er hentet fra registreringsskjema og er som hovedregel ikke kontrollert. Som for de andre variablene er det en stor grad av skjønn i datering. Likevel mener vi at dateringene er interessante i forhold til analysen. Med utgangspunkt i hvordan dateringer av hus forholder seg til Kulturminneloven, er dateringene sortert etter følgende grupper: Før 1650, 1650–1849, uspesifisert 1800-tall, 1850–1899, 1900-tall, ukjent.

Datering i forhold til flyttete hus er et eget problemområde. Det har vært ulike tradisjoner for hvordan flyttete hus dateres – med utgangspunkt i gjenreisingsåret eller antatt byggeår før flytting. MOV-

undersøkelsen har lagt seg på den siste forståelsen av "alder", siden denne har vært mest utbredt. I den utstrekning opplysningene på skjema klargjør bakgrunn for dateringen er dateringsåret korrigert for dette for undersøkelsen. Dette er først og fremst aktuelt for eldre flyttete hus gjenoppsatt på 1900-tallet, siden 1900-talls hus i utgangspunktet er holdt utenom undersøkelsen. Andre opplagte feildateringer, skrive/punchefeil og lignende er korrigert der man har blitt oppmerksom på det.

Registreringskretser – geografiske forhold

Et siktemål med MOV-undersøkelsen er å se om beliggenhet i forhold til sentrum/periferi, tettbygd/spredtbygd områder påvirker kulturminnebestanden.

SEFRAK-registreringen ble organisert i felt etter de samme grunnkretser som SSB har brukt i folketellingene fra 1970, 1980 og 1990. Disse tar utgangspunkt i befolkningstetthet. Kretsinnndelingen for Eidskog, Skjåk og Sandnes er organisert etter grensene som gjaldt ved folketellingen i 1970. Saltdal er organisert etter kretsinnndelingen som ble innført ved folketellingen i 1980. Kretsinnndelingen som SSB benyttet i 1980 inneholder flere kretser enn den fra 1970. I kretsinnndelingen fra 1970 er tettstedene skilt ut som egne kretser. Det er de ikke i 1980.

Kretsinnndelingen kan belyse tap og endringer knyttet til kulturminnenes geografiske beliggenhet, dvs. om visse strøk i en kommune er mer utsatt enn andre.

For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på registreringskretser viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Registreringsperioder

Det er store forskjeller kommunene i mellom mht. registreringstidspunkter:

- Eidskog har den lengste registreringsperioden fra 1976 til 1987, men med få hus det første året. Registreringen startet først for alvor i 1978.
- Skjåk begynte registreringen i 1977 og avsluttet i 1981, med tyngdepunkt i 1979.
- I Sandnes foregikk registreringen fra 1979 til 1988, med tyngdepunktet 1980-84. Kun få hus ble registrert i 1987 og 1988.
- Saltdal har den ferskeste registreringen av kommunene som ble undersøkt i 2002, fra 1982 til 1991, med noen få etterregistreringer i 1994.

Det store tidsspennet i registreringen (26 år for kommunene som ble undersøkt i år 2002) kompliserer tolkningen av resultatene. For å kompensere for dette er registreringsåret lagt inn i databasen sammen med resultatene. Materialet er i analysen delt inn i registreringsperioder på 5 år. Disse er:

1975–79	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99
---------	---------	---------	---------	---------

De samme perioder brukes for de fleste kommunene med stort tidspenn i registreringen. Dette gir muligheter for å se nærmere på forskjeller mellom registreringsperioder og på forskjeller mellom kommunene. Der det gir mest mening med annen inndeling, er det denne som ligger til grunn for analysen.

1.4.3 Parametere for MOV-undersøkelsen

Følgende parametere skal undersøkes: 1) tap, 2) endring og 3) teknisk tilstand.

Tap

Tap er det absolutte tap av SEFRAK-registrerte objekter siden registreringstidspunktet. Det betyr at huset fysisk sett er borte.

Flytting som tap

Hus som er flyttet vil framkomme som tap, med unntak for flytting innen et snevert geografisk område – som for eksempel et gårdstun. Så langt undersøkelsen gir opplysninger om det, er det gjort rede for hvor mange som er flyttet.

Endring – tilbygg, påbygg, ombygging

Det er definert tre ulike grader av endring: A, B og C.

Endringstype A Stor endring. Sterk grad av ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Tilbygg/påbygg som i størrelse dominerer den opprinnelige bygningen. Bygningens opprinnelig volumkarakter er endret.

Endringstype B Middels endring. Mindre omfattende ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Mindre påbygg/tilbygg som underordner seg den eksisterende bygningen.

Endringstype C Liten endring. Endring av bygningens karakter gjennom generelt vedlikehold, for eksempel ved utskifting av ytre bygningselementer som ny panel, takbelegg og vinduer/listverk.

I utgangspunkt tar MOV-undersøkelsen ikke stilling til om endringene er gode eller dårlige.

Et mål med undersøkelsen er å skille ut antall bygninger som er så sterkt ombygde at det er lite eller ingenting igjen av bygningens opprinnelig karakter (endringstype A). Disse bygningene har i stor grad mistet sitt opprinnelige preg, og vil som regel i kulturminnesammenheng regnes som relativt verdiløse. De kan likevel ha bygningshistorisk kunnskapsverdi og eventuell annen kulturhistorisk interesse.

For endringstype B og C vil et eventuelt tap av kulturhistorisk verdi variere langt mer med hvordan endringene er utført. Endringstype B kan for eksempel romme hus som er tilbygd, men hvor den opprinnelige delen har beholdt både form og autenticitet i detaljer.

Enkelte endringer representerer nok for folk flest en tilbakeføring til eldre uttrykk. De vil likevel bli registrert som en endring i denne undersøkelsen, som oftest i gruppe C. En vanlig endring av denne typen er for eksempel at moderne takbelegg erstattes av torv. Hus som ved registreringen hadde funksispreg som følge av endringer midt på 1900-tallet, og som nå er "ført tilbake" til empire eller sveitserstil, er også klassifisert i gruppe C – om de ikke ellers er tilbygd eller påbygd. MOV-undersøkelsen tar ikke hensyn til om det er belegg for om endringer er historisk riktige eller ikke.

Utgangspunktet er huset ved førstegangs-registreringstidspunktet. Det blir likevel et stort element av skjønn i klassifiseringen av de endrete husene i de tre endringstypene. Karakterendring kan være like utslagsgivende som størrelsen på påbygg/tilbygg. En endring, som klart signaliserer funksjonsendring, kan representere et like stort inngrep i husets karakter som et tilbygg.

På et hus som alt er preget av mange endringer i nyere tid, for eksempel med mange ulike typer vinduer, panel m.m. vil nye utskiftninger i mindre grad merkes. Det er også stor forskjell på hva de enkelte hustypene vil tåle. En stor driftsbygning som alt er sammensatt av flere utbygg vil ha større "toleranse" for nye tilbygg, enn en klassisk tømmerlåve eller et lite stabbur.

Problemer med å registrere mindre endringer

Dette berører vurderingen av hvilke objekter som skal klassifiseres i endringsgrad C eller gå inn i restkategorien "uendret". I mange tilfelle kan det være vanskelig både å observere og klassifisere mindre endringer. Dette kan dels ha med kvaliteten på foto og bygningsbeskrivelsen på SEFRAK-skjemaet å gjøre. For å få mest mulig enhetlig behandling av materialet, er det valgt å ikke se på skifting mellom relativt moderne taktekke som bølgeblikk, eternitplater, asbestsplater, aluminiumsplater, papp m.m. som endring.

Det kan også være vanskelig å spore endringer av visse vindustyper. Det gjelder særlig moderne sprosevinduer som kan være vanskelig å se på fotografier uten nærbilder. Det kan være vanskelig å skille falske sprosser fra ekte, og vippevinduer i riktig format fra eldre. Det ligger derfor en stor grad av skjønn og vurdering av karakter i om dette er vurdert som endring.

Om panel, listverk, vinduer og takbelegg er helt fornyet, men av samme typer som ved registreringen, vil dette i de fleste tilfelle ikke bli registrert som endring. Undersøkelsen har derfor ikke som mål å registrere tap av autenticitet på detaljnivå.

Står – status ukjent

En del hus har det ikke vært mulig å klassifisere endringsgrad til. Dels skyldes det, som nevnt over, kvaliteten på SEFRAK-skjemaet, dels kan det være hus som var under oppussing/ombygging – enten ved den opprinnelige SEFRAK-registreringen, eller ved MOV-undersøkelsen. Disse går inn i undersøkelsen som "Står".

Riving av deler av hus

En spesiell type endring framkommer når deler av hus blir revet, og gjelder ofte der konstruksjoner som laft, bindingsverk, skjelerverk eller stav/grind er kombinert. En typisk endring her er at de deler av huset som er bygd i lettere konstruksjon er mer utsatt for forfall og derfor blir revet, mens den tømra delen står igjen. Det er f.eks. aktuelt for svalgangen på stabbur i Skjåk, og stabbur i Saltdal der skjelertilene fjernes. Ofte gjelder slike delrivinger driftsbygninger, og da er særlig fjøset utsatt. Grindabygde hus kan bli forkortet med noen stavpar.

I slike tilfelle kan den resterende delen være uendret. I utgangspunkt er disse klassifisert som endringstype B. Der den revne delen har vært den dominerende eller husene i tillegg er endret på andre måter, er de klassifisert som endringstype A.

Takbelegg

Den mest vanlige endringen i alle de undersøkte kommunene er skifting av taktekke, og gjelder de fleste hus klassifisert under endringstype C. Utskifting til mer moderne materialer, metallplater, sementstein og papp er fortsatt det mest brukte ved endringer. Utskifting fra en type "moderne" platetekke til et annet, er ikke registrert som endring i MOV-undersøkelsen. Dette fordi denne endringen kan være vanskelig å bestemme.

Truet på grunn av dårlig teknisk tilstand/forfall

Bygningene er vurdert etter tilstand ved MOV-undersøkelsen, og det er ikke foretatt en systematisk sammenligning med tilstanden da de ble registrert første gang, men denne har vært en pekepinn. Det er et stort element av skjønn i vurderingen, som baserer seg på et første inntrykk og ikke tekniske undersøkelser. Det er bare de mest truete som er tatt med, og tilstanden er ikke kjent for alle gjenstående hus. Tallene over truete på grunn av forfall/teknisk tilstand må leses som minimumstall.

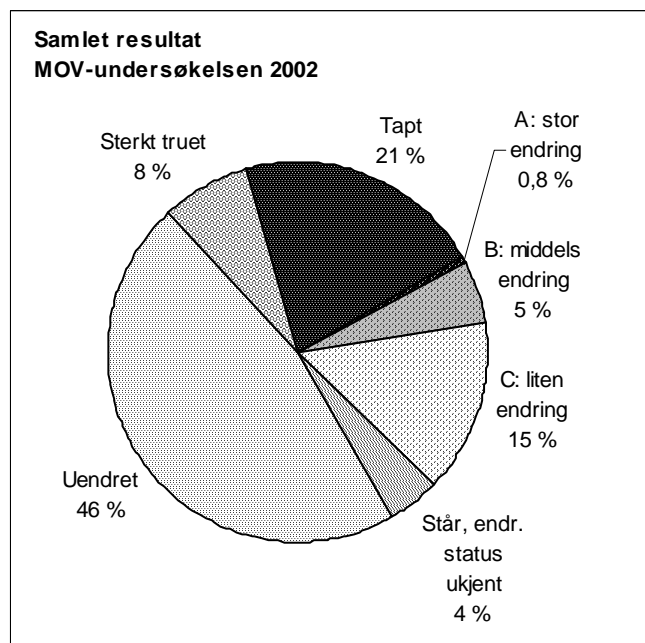
Konsekvenser og tendenser

Målet med dette punktet er å fange opp sammenhenger som ikke kommer fram ved den kvantitative analysen av SEFRAK-objektene, på bakgrunn av kommunens generelle utvikling. Utgangspunktet er utviklingen siden registreringen ble avsluttet. Det ses på konsekvenser av fraflytting/tettstedsvekst, strukturendringer i næringslivet og eventuelle større inngrep/arealfragmentering.

1.5 Samlet resultatoversikt MOV 2002

1.5.1 Kvantitative forandringer

	Tapt		Truet		A: stor endring		B: middels endring		C: liten endring		Står, endringsstatus ukjent		Uendret (unntatt truet)	
	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%
Eidskog	209	20 %	65	6 %	12	1,2 %	55	5 %	164	16 %	48	5 %	475	46 %
Skjåk	160	18 %	121	13 %	10	1,1 %	55	6 %	148	16 %	30	3 %	383	42 %
Sandnes	235	30 %	36	5 %	2	0,3 %	40	5 %	127	16 %	40	5 %	301	39 %
Saltdal	74	16 %	21	4 %	1	0,2 %	14	3 %	41	9 %	23	5 %	293	63 %
MOV 2002 samlet	678	21 %	243	8 %	25	0,8 %	164	5 %	480	15 %	141	4 %	1454	46 %

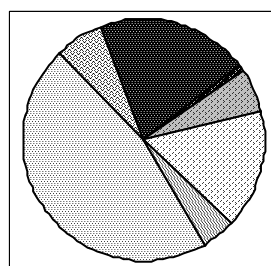

MOV-undersøkelsen 2002 omfatter 3183 bygninger for de fire kommunene samlet. Av disse har 678 gått tapt. Det tilsvarer en prosentandel på 21 %.

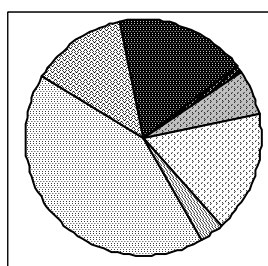
243 bygninger er så sterkt truet på grunn av svekket teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer en prosentandel på 8 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

Bare 25 hus, dvs. 0,8 %, er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

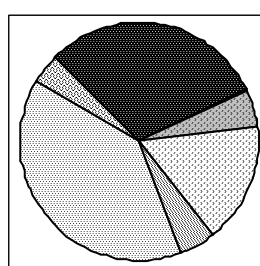
Tallene for tapt, sterkt truet og stor endring (endringstype A) utgjør til sammen en bolk på ca. 30 %, der kulturminneverdiene er borte for alltid, eller er sterkt svekket.

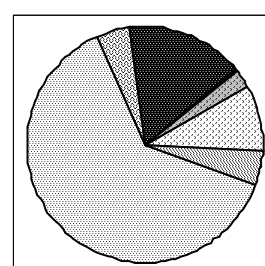
Eidskog

Skjåk

Sandnes

Saltdal

Kakediagrammene for de fire kommunene viser disse klare forskjeller, men også fellestrekk.

Sandnes skiller seg ut med størst andel tapte. Om man ser på det viktigste trusselbildet for bestanden totalt – den samlede prosentandel tapt, truet og endringstype A (stor endring), blir forskjellene mellom kommunene noe moderert: Sandnes 35 %, Skjåk 32 %, Eidskog 28 % og Saltdal 21 %.

Saltdal utmerker seg med lavest andel både for tap, sterkt truet og endring, og dermed med markert større andel hus som er uendret og i tilnærmet samme tilstand som ved SEFRAK-registreringen. De andre har til felles at under halvparten av de undersøkte husene framstår som uendret i 2002, og variasjonen mellom dem når det gjelder dette segmentet er ikke så stor. Sandes har færrest hus som står slik de var ved SEFRAK-registreringen.

Andelen endrete hus samlet (alle typer endringer) i Saltdal er 12 %. Prosentandelen endrete er påfallende lik for de tre andre kommunene, 22–23 %, og nær det dobbelte av i Saltdal. Hus i Eidskog og Skjåk har i noe større grad gjennomgått mer omfattende endringer (endringstype A), men for øvrig er den prosentvise fordelingen av endringstyper nær sammenfallende.

Registreringstidspunkt og resultatforskjeller

Forskjeller i registreringstidspunkt er viktig å ha i mente når man sammenligner resultatene for kommunene. Saltdal, som kommer best ut, har også den ferskeste registreringen. De kom i gang i 1982 og avsluttet i 1991. De andre kommunene startet registreringen på slutten av 1970-tallet. Men registreringen i Eidskog strakk seg langt ut i tid, fra 1976–87. Om man ser på hvor registreringstyngden ligger på tidsaksen, er det størst avstand mellom Skjåk og Sandnes på den ene siden og Saltdal på den andre.

Går man nærmer inn på utviklingen i de enkelte registreringskretsene i kommunene blir bildet ennå mer sammensatt. Sandnes har de største tapene i de delene av kommunen som ble registrert sist, det samme gjelder dels Eidskog, da et par av de senest registrerte kretsene har størst tap. For Skjåk er det relativt liten forskjell i tap etter når hus ble registrert.

Selv om det er rimelig å anta at tiden som er gått siden registreringen påvirker resultatet, er det usikkert hvor mye. Geografiske forskjeller står fram som viktigere for kommunene som ble undersøkt i 2002.

1.5.2 Kvalitative forandringer

Hus med opprinnelig tilknytning til primærnæringene, dvs. jordbruk og fiske, dominerer i alle kommunene – i Skjåk og Saltdal er denne sektoren nær enerådende. Sandnes har lang industrihistorie, et eldre bysentrum og tidlig differensiert næringsliv i byen og bynære områder. Sandnes-materialet skiller seg derfor ut med et bredere spekter i fordelingen på samfunnssektorer, sosiale miljøer og hustyper, selv om hus som dokumenterer primærnæringenes historie også her er i flertall. Også Eidskog har et merkbart innslag av kulturminner med annen bakgrunn enn skog og jordbruk. Disse er særlig lokalisert til stasjonsbyene fra slutten av 1800-tallet, og her peker Magnor seg ut med sine industritradisjoner. I Saltdal er kommunesentret Rognan et gammelt strandsted, men det meste av den gamle bebyggelsen her gikk tapt i en storbrann i 1979.

Samfunnssektor

Siden primærnæringene dominerer grunnlagsmaterialet er det naturlig at det er her vi finner de fleste tapene i antall. Prosentandelen tapte ligger likt med, eller svært nær gjennomsnittet i alle kommunene.

Det er større variasjon i hvordan de andre sektorene kommer ut i undersøkelsen. Lite antall gir dessuten usikre eller misvisende resultater i noen kommuner. Sandnes, som har flest andre typer næringer/sektorer representert, har en markert større prosentandel tap for hus knyttet til industri og handel. Kategorien "Bolighus uten fast næringstilknytning" er den neste største sektoren både i Sandnes og Eidskog, og tapsandelen her ligger noe under gjennomsnittet. At embetsgårder, som prestegården, futegården, forsamlingshus og lignende stort sett er intakte er som forventet. En gruppe blant de offentlige bygningene som ser ut til å være noe mer utsatt er de gamle skolestuene, som skolesentraliseringen på 1960- og 70-tallet gjorde overflødige. Det er særlig Sandnes som markerer seg her. Også Saltdal og Skjåk har tap over gjennomsnittet for skolestuene, men få registrerte gir store utslag prosentvis.

Sosial miljøsammenheng

I 2002-undersøkelsen kommer det særlig tydelig fram at hus som representerer småkårsfolks historie er en sårbar gruppe med tap godt over gjennomsnittet. Tap i kategorien vises mest markert i Eidskog og Sandnes, men også i Skjåk. I Saltdal er det noe lavere prosentvis tap i kategorien enn for gjennomsnittet i kommunen, men her er antallet så lite at det ikke endrer bildet for 2002 samlet. Det er først og fremst utviklingen på husmannsplassene som gir dette utslaget. Betydningen av disse tapene forsterkes av at endringene i kulturlandskapet først og fremst truer de samme miljøene. Det karakteriserer de mest marginale plassene øverst i dalsidene og bakliene i Skjåk, skogsarbeiderbruk og plasser i Eidskog og de mest marginale og seinest opptatte bruka i Saltdal. Tapet i rene arbeidermiljøer er noe lavere, det gjelder også i Sandnes som har den største andelen hus registrert som arbeiderboliger. Uansett er dette tap av en kulturminnetype som i utgangspunktet er desimert i forhold til bestanden som helhet.

Sandnes og Eidskog har materiale med størst spredning på ulike yrkesgrupper og sosiale kategorier. Det er bare i Sandnes fiskere framstår som en tydelig gruppe, men i tap skiller den seg ikke ut fra gjennomsnittet. Her må bemerkes at "fiskerbonden" ikke trer fram som egen kategori i SEFRAK, de fleste vil være registrert som "bonde", dette er aktuelt både for Sandnes og Saltdal. I Saltdal har kombinasjonsbruket vært viktig, her inngår ikke bare fiske, men også skogbruk og båtbygging. Kategorien "Annen næringsdrivende" består i hovedsak av kjøpmenn og handverkere, og det varierer mye hvordan de kommer ut i tapsbildet. I Eidskog har kategorien tap over gjennomsnittet, i Sandnes ligger det nær gjennomsnittet. I Saltdal er denne gruppen nesten fraværende på grunn av brannen på Rognan. Ett tap av få gjenstående ellers i kommunen gir derfor stort utslag.

Jordbrukets bygninger

Det største tapet gjelder hus som dokumenterer eldre driftsformer i jordbruket, hus for spesialiserte funksjoner og hus for ekstensiv utnyttelse av naturressursene. Det er hustyper det ikke lenger er bruk for, og som det er vanskelig å finne nye funksjoner til. De samme hustyper er truet på grunn av dårlig teknisk tilstand.

Det er variasjoner i hvilke hustyper som er mest rammet, variasjoner som reflekterer forskjeller i ressursgrunnlag, historisk utvikling og lokal byggeskikk. Driftsbygningene i tunet er særlig utsatte, med tapstall godt over gjennomsnittet i Eidskog, Sandnes og Skjåk. Driftsbygningene i Saltdal skiller seg derimot positivt ut, med en tapsprosent på det halve av gjennomsnittet i kommunen. Det kan ha noe å gjøre med den relativt store andelen "enhetslåver" i materialet for Saltdal, og denne har påfallende lavt tap (4 %).

Skjåk har det mest alderdommelige bildet når det gjelder typer driftsbygninger i tunet, med mange små funksjonsspesialiserte hus for ulike dyreslag og får. Her er det få enhetslåver, og tapstallene er høye for begge generasjoner driftsbygninger. Det samme gjelder Eidskog og Sandnes, som har jevnere fordeling av de to kategoriene i grunnlagsmaterialet. Om man ser alle kommunene under ett er det en klar overvekt av tap for den eldre typen med fjøs, stall, låve som står for seg selv.

Når det gjelder andre småhus i det tradisjonelle gårdstunet, som eldhus/bryggerhus, drengestuer, smier, skjul, stabbur m.m., er bildet for 2002 variert. Sandnes skiller seg ut med høye tap for alle hus i denne kategorien, enten de hører hjemme på landet eller står i bymiljø. Saltdal ligger i den motsatte enden, med tap noe under gjennomsnittet, men det er tilgjengelig jevnt fordelt på de enkelt hustypene. Det er situasjonen for stabburet som utgjør forskjellen mellom kommunene. Eidskog og Skjåk har markert lavere tap for stabburet, mens tapsandelen for de andre småhusa i tunet ligger godt over gjennomsnittet. Det er få stabbur i Sandnes, det er ikke en del av eldre, tradisjonell byggeskikk, mens det inngår i de fleste gårdstun i Eidskog, Skjåk og Saltdal. Å dømme etter den noe høyere tapsandelen i Saltdal, kan det se ut som om stabburet har vært mer beskyttet av høyere status i Eidskog og Skjåk.

Skjåk og dernest Saltdal har størst andel hus knyttet til utnyttelsen av skog og utmark. I Skjåk gjelder det meste av dette seterbebyggelse på langsetre inn mot fjellheimen. I Saltdal er dette først og fremst høyløer og sommerfjøs i heimemarka og utløer, og disse har særlig stor tapsandel – 45 %. Utløer er generelt en hustype som peker seg ut med høye tapstall og stor andel som er i dårlig stand.

Bildet for andre hus på setrene i Skjåk er mer vekslende. Seterstua har markert lavere tapsandeler enn gjennomsnittet, men ligger på topp når det gjelder endringer. Løa og fjøset på setra har tapstall nær gjennomsnittet. Materialet fra Sandnes og Eidskog reflekterer at strukturendringene i jordbruket som gjorde seterbebyggelsen overflødig, var kommet langt her da SEFRAK-registreringen kom i gang. Sporene etter seterbruket er fragmentariske, i Sandnes bare tufter, i Eidskog dreier det seg om meget få objekter.

Sjøbrukets hus

Naust og sjøhus er bare registrert i Sandnes og Saltdal, og med flest objekter i Sandnes. Resultatet spriker noe – tapsandelen ligger godt under gjennomsnittet i Sandnes, men noe over i Saltdal – der ny E6 har gjort innhogg i særlig ett miljø. Samlet gir det likevel grunnlag for å si at sjøbrukets hus har vært mindre utsatt for forfall og tap enn jordbruksbebyggelsen. Det har vært lettere å opprettholde bruken av naust og sjøhus, uten for store ombygginger – som del av fiskerinæringen, eller til fritid/turisme. Med unntak av ett konkret miljø i Saltdal, er sammenhengene i sjøbruksmiljøene i begge kommunene stort sett slik de var ved registreringen. Men fritidsbruken preger mer og mer av omgivelsene, særlig i Sandnes.

Bolighus/våningshus

Bolighuset har lavere prosentandel tapte enn gjennomsnittet i alle kommuner. Sandnes har flest tapte bolighus i antall, bl.a. fordi det er registrert svært mange i kommunen. Det gir noe lavere tapsprosent enn gjennomsnittet, men den er likevel høy sammenlignet med de andre kommunene – 26 %. Ellers er det ingen påfallende forskjeller mellom kommunene når det gjelder bolighusets status 2002. I alle kommuner gjelder det at boligshuset er den hustypen i registreringsmaterialet som er mest i bruk, enten som fast bolig eller som feriested. Det er derfor mest endret, og har størst andel mer omfattende endringer. Andelen truete på grunn av dårlig teknisk tilstand er i hovedsak lavere enn gjennomsnittet, med unntak for Saltdal hvor den er lik gjennomsnittet.

Ved arealutvidelser av bolighus (endringstype B) er det ny inngang, gjerne med sanitæranlegg i et nytt vinkelutbygg mot tunet, som er det meste vanlige – om vi ser bort fra verandaer. Ofte erstatter disse et tidligere og mindre tilbygg. Ved større arealutvidelser er mange ulike løsninger representert. Noen har klare referanser til lokal byggeskikk, planløsninger og eldre utbyggingstradisjon. I Sandnes er det eksempler på at utvidelser av boarealet får formen av skuter for endeveggene, dette er her en tilbyggsskikk som skriver seg fra mellomkrigstid. Breddeutvidelser på baksidene i form av sitak med og uten knekk, som i form kan minne om en langsgående "svol", er en måte å utvide de minste husene på både i Sandnes og Skjåk. Tilbygg i lengderetningen er vanlig både i Eidskog og Saltdal, noen ganger i full høyde, men vel så ofte som en lavere og klart atskilt, ny fløy. Saltdal hører til det nordlige området for "trønderlånets" utbredelse. Det er mange "lån" (eller "nordlandslån") i materialet, men den tradisjonelle utvidesskikken med tilbygg i full høyde i lånets lengde har ikke vært mye brukt i undersøkelsesperioden. Det er flere tilbygg i lengden, men disse har ofte mindre takhøyde. Med smått og stort dominerer nok ulike vinkelutbygg utformingen av arealutvidelsene for bolighus i de fire kommunene sett under ett.

Eksteriørendringer, skifte av stilpreg

De fleste endringer gjelder utskifting av ytre bygningselementer (endringstype C), og dreier seg om vedlikehold. Skifte av taktekke er den mest forekommende endringen. Som oftest skiftes det da til mer moderne typer enn det som lå på ved SEFRAK-registreringen, plater av metall eller sement.

Åpning av hagefasaden med dør til veranda og platting ligger bak mange av C-endringene, særlig i Sandnes, men det er også eksempler i Eidskog, og noen få i Saltdal.

Samtidig som mange hus har mistet alderspreg og lokalt preg ved utskifting til nye materialtyper, er det en økende tendens til å ta i bruk mer tradisjonelle materialer og eksteriørløsninger. Vi finner nylagte tak med torv, bord og gjenbruk av eldre teglstein. I Eidskog er det eksempler på nylagte flistak. Skjåk, som også har hatt flistekke på eldre hus, har ikke eksempler på dette. Typiske

fasadeendringer er fra tredelte funksvinduer og panoramavinduer til annen mer oppdelt løsning, gjerne med parstilte vinduer som ofte (men ikke alltid) har smårutet inndeling.

Som regel inngår dette i en mer eller mindre antikvarisk dokumentert tilbakeføring til tidligere/eldre stilpreg. Dette er særlig merkbart i Sandnes, hvor antikvarisk tilbakeføring er en del av kommunens politikk med basis i sentrumsgatene. I Skjåk åpnes/gjenåpnes svalganger, nye stolper får skurd og huset får gjerne et sterkere nasjonalromantisk preg, spesielt om det gjelder seterstuer som nå brukes som hytter.

En annen typisk fasadeendring er at hus som tidligere ble brukt til erverv (butikker, verksteder), bygges om til rene boliger. Om endringen ikke innebærer arealutvidelse, vil den kun vises som endringstype C (liten endring) i undersøkelsen, men kan innebære en ikke uvesentlig karakterendring. Det ser ut som om det har vært en økende slik tendens utover i undersøkelsesperioden, og den er særlig sporbar i presskommunen Sandnes.

Tap av karakteristiske elementer i tradisjonell byggeskikk

Ved tap av eldre hustyper er det ikke til å unngå at karakteristiske trekk ved lokal byggeskikk berøres. I Sandnes har det vært stort innhogg i bestanden av jærhus (hus med skut), grindabygde hus, og hus med gråsteinskonstruksjon. De fleste tap av jærhus skjedde i de første årene etter SEFRAK-registreringen. Tiltaksplanen for Jærhus har trolig bremsset opp for utvikling her, selv om den ikke ble vedtatt før i 2002. I Saltdal har tapsandelen blant kjente hus bygd i skjelternett vært stor, og et av de få (kjente) registrerte objektene i konstruksjonen "saltdalstavline" har gått tapt. Tap av hus med konstruksjoner som grind, skjelternett, stavline og gråstein representerer innhogg i en byggeskikk som ikke lenger fornyes og en kunnskap som ikke lenger videreføres. Bestanden med slike hus er derfor særlig sårbar.

Årsak til forfall og tap

Den viktigste årsaken til forfall og tap er at hus ikke lenger er i bruk. Det er derfor særlig hus tilknyttet det gamle jordbruket som har gått tapt. Forfall som direkte årsak til tap kan knyttes til 50 % av tapene i gjennomsnitt (fra 26–71 %). Dernest kommer riving for oppføring av ny bygning eller annen ny arealbruk, som ligger til grunn for 32 % av tapene i gjennomsnitt (fra 12–55 %). Sandnes skiller seg ut med større andel tapte på grunn av nybygg/ny arealbruk enn på grunn av forfall, og bak tallene ligger et sterkt arealpress i det sentrale utbyggingsbeltet i kommunen. Men både i Sandnes og i de øvrige kommunene står byggeprosjekter på aktive gårdsbruk for en god andel tap i denne bolken. I Sandnes gjelder det særlig restriktive holdninger fra landbruksmyndighetene ved nybygging i jordbruksområder.

Flytting er en merkbart årsak til at hus er borte i Skjåk – 13 %. Her er det stor forskjell mellom kommunene og et langt hopp til Saltdal der 5 % av tapet kan relateres til flytting. Flytting involverer imidlertid flere av de tapte husene ved at de er tatt hand om for gjenoppsetting et annet sted, selv om andre årsaker er de primære til at de er borte. Også dette er særlig aktuelt i Skjåk. I Sandnes er det bare ett sted undersøkelsen har gitt opplysning om flytting, selv om flytting også her har lange tradisjoner i eldre byggeskikk. I Eidskog er det ingen opplysninger om flytting av hus.

De fleste hus blir revet som følge av private beslutninger. Offentlige vedtak har størst andel av tapene i Sandnes, trolig minst 10 %. Både Sandnes, Eidskog og Saltdal har hatt store utbygginger i stamvegnettet i perioden. Vegutbyggingen kan spores som direkte tapsårsak i de tre kommunene, men det dreier seg om få hus. Store vegprosjekter på 1970-80-tallet i Skjåk ville trolig gitt flere vegrelaterte tap, om registreringen var gjennomført i utbyggingsområdene litt før. Tar man med indirekte virkninger for utbyggingsmønster m.m. kan andelen bli større. Likeså indirekte virkninger, det gjelder særlig utbyggingskommunen Sandnes, der de nye vegene danner nye utbyggingsgrenser i landskapet. Omleggingen av E6 i nedre Saltdal har foruten konkrete tap av naust, skapt en barriere i fjordlandskapet mellom gårdene og naustene langs fjorden. I Eidskog har Rv 2 berørt tettstedsbebyggelsen og sammenhenger i tettstedene. Samtidig har de nye gjennomfartsvegene avlastet andre miljøer med eldre hus, det gjelder Saltdal, Eidskog og Sandnes.

Hus som er tapt på grunn av "ufrivillig brann eller naturkatastrofe" er liten og påfallende lik i alle kommunene i 2002 – 3 %. I de fleste tilfeller gjelder det brann. Her må nevnes at registreringen i Saltdal begynte få år etter storbrannen i kommunesenteret Rognan i 1979, da det meste av den eldre tettbebyggelsen gikk tapt.

Eldre bymiljøer, tettsteder, industristeder

Eldre tettstedsmiljøer som inngår i MOV-undersøkelsen 2002 finner vi i hovedsak i Sandnes og Eidskog. I Sandnes ligger den gamle bykjernen i det klart lavere sjiktet når det gjelder tap, i forhold til kommunen som helhet. Det vises også i at tapet av hustypen bygårder er lavere enn gjennomsnittet. Forholdet har nok sin viktigste årsak i kommunens forvaltning av de eldre miljøene med sentrumsbebyggelse, med verneplan, regulering til spesialområde bevaring og prosjektet "Sandnesmodellen". Dette har først og fremst beskyttet gaterommet. De gamle bakgårdsuthusene i byen har tap over gjennomsnittet. I Eidskog har tettstedene Magnor og Skotterud tapsprosent over gjennomsnittet, og bygården har den høyeste tapsandelen av registrerte hustyper.

Bestanden av kulturminner som dokumenterer industrien i Sandnes er redusert i løpet av undersøkelsesperioden. Siden utvalget var sterkt redusert også på førstegangs-registreringstidspunktet, er tapet desto mer merkbart.

Tapene av driftsbygninger i jordbruk, industri og andre næringer, sammen med høye tap av diverse småhus for spesielle funksjoner, er tap som i særlig grad går ut over dokumentasjonen av funksjoner, virksomheter og sammenhenger.

Samfunnsutviklingen

Kommunene er forskjellige både når det gjelder geografi og samfunnsutvikling, men alle er merket av store endringer i nærings- og bosettingsmønster i løpet av undersøkelsesperioden. De største endringene har Sandnes. Kommunen ligger i en av de mest ekspansive regionene i landet, og har opplevd et stort utbyggingspress både når det gjelder boliger og næring. Resultatet av MOV-undersøkelsen viser store forskjeller innen kommunen som klart henger sammen med utbyggingsmønsteret. Sandnes er den av de hittil undersøkte MOV-kommunene som klart viser hvordan vekst og tettstedspress kan få negative følger for kulturminner. Samtidig viser utviklingen i sentrumsområdene at offentlige tiltak for vern kan demme opp for presset.

De fleste bygningene vi undersøker har tilknytning til jordbruket, og strukturendringene i jordbruket i andre halvdel av 1900-tallet har hatt stor betydning for utviklingen i bestanden. I alle kommunene har antall driftsenheter i jordbruket gått ned. Det er først og fremst de små og middelsstore driftsenhetene som forsvinner, mens de større enhetene blir flere. Med unntak for Eidskog og Saltdal er jordbruksarealet opprettholdt eller økt. Antall sysselsatte i primærnæringene har gått tilbake, mens antall sysselsatte i service- og tjenesteytende næringer har vokst. Gårdstun har i vekslende grad gått over til å bli boligeiendommer, feriesteder eller de er lagt øde. I alle kommunene har det vært folkeforflytninger innen kommunen – fra utkantene mot sentrum.

Et karakteristisk trekk i Sandnes er at gjenstående eldre industribygninger er tatt i bruk til kjøpesentre.

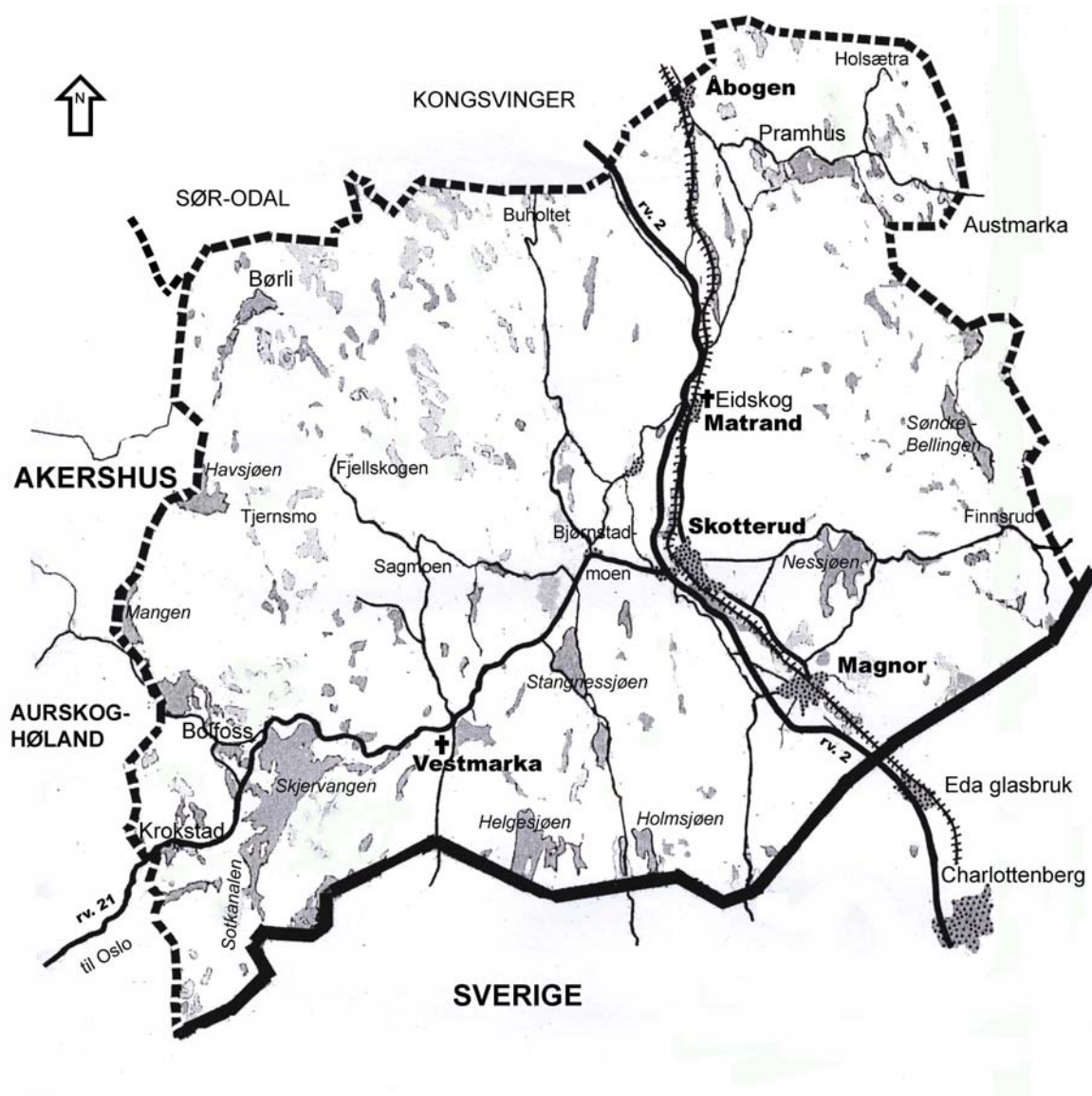
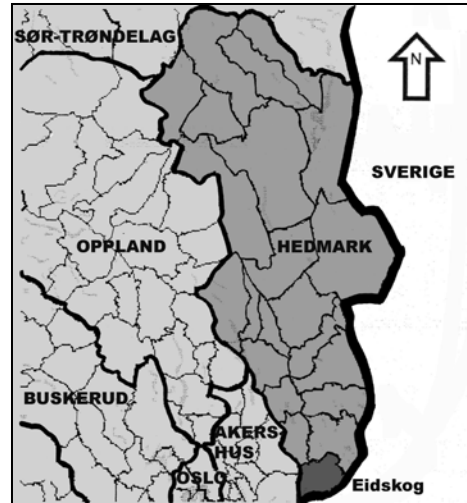
Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy

Sandnes og Skjåk har hatt tilgang til SEFRAKs originalmateriale i løpet av undersøkelsesperioden. I Sandnes har informasjon fra registreringen i form av verneplan vært brukt systematisk i det meste av perioden. I Skjåk har det ikke vært samme systematikk over bruken, man har mer basert seg på lokalkunnskap ved etaten. SEFRAK-registeret via GAB har ikke vært benyttet. Digitale kart har ikke vært benyttet, ikke før 2002 for Sandnes sin del. Eidskog har hatt adgang til SEFRAK-registeret via GAB, og har i tillegg hatt kopier av SEFRAK-fotoene. Saltdal har hatt tilgang til SEFRAK via GAB og ved kopier av SEFRAK-materialet.

Sandnes og Skjåk fikk vedtatt kulturminnevernplaner i 1991. Prosjektet "Sandnesmodellen" har gitt kommunen tilgang til diverse informasjon om den eldre sentrumsbebyggelsen fra midten av 1990-tallet.

2 Innledning

2.1 Kart over Eidskog

2.2 Historikk og beskrivelse

2.2.1 Geografi og topografi

Eidskog ligger lengst sør i Hedmark fylke, og grenser i sørøst til Värmland i Sverige, i sørvest til Akershus og mot nord til Sør-Odal og Kongsvinger. Landskapet består av lave, avrundede og skogkledde åser, med innsjøer og elver som flyter rolig. Sentralt gjennom kommunen renner Vrangselva. Høyeste punktet er Hornkjølberget i nord på 428 m.o.h.

Det løse jordlaget langs elvene og i de lavere liggende delene av bygda, består mest av leire og leire blandet med sand. På høydedraga øst og vest for Vrangselvadalen er jorda sammenblandet med mye stein, og den er langt tyngre å dyrke. Det meste av det dyrka arealet ligger i hoveddalføret.

0420-005-005-009. Havsjømoen som ligger ved Havsjøen i skogområdene vest i kommunen, var plass under et av de store skoggodsene. Den er oppført i Finnemanntallet fra 1660. Havsjømoen ligger i den delen av Eidskog der det har vært særlig stor fraflytting..

2.2.2 Bosetting og hovedtrekk i befolkningsutviklingen

Bosettingen har vært spredt, og tyngden i bosettingen ligger i dag langs Vrangselva. Her ligger de største tettstedene, kommunesentret Skotterud og industristedet Magnor, samt stasjonene Matrand og Åbogen med noe tettbebyggelse. Her finner man også de største og eldste gårdene, og det meste av den dyrka jorda. I de mindre dalføra, særlig vest for hoveddalen, er det en del spredt bosetting. I de mer marginale, men skogrike områdene lengst øst og særlig vest i kommunen, har det vært stor fraflytting.

1. januar 2002 hadde Eidskog ca. 6 400 innbyggere. Kommunen har et areal på 641 km², og en befolkningstetthet pr. km² på ti personer. Folketallet har i etterkrigstid variert. Fra tidlig på 1950-tallet var det økende fram til 1960, siden har det stagnert. Fra SEFRAK-registreringen begynte i 1976 til 2002 har folketallet i kommunen økt med 0,6 %. Befolkningen i Hedmark fylke har i samme periode økt med 2 %, mens økningen på landsbasis har vært ca. 11 %. Eidskog har hatt en positiv utvikling etter 1997 da hovedflyplassen på Gardermoen åpnet, og nye arbeidsplasser og forbedringer i transportnettet ga økte pendlingsmuligheter.

I 2001 bodde ca. 35 % av befolkningen i tettstedene Skotterud og Magnor.

I 2001 bodde 55,7 % av befolkningen i kommunen i bolig bygd etter 1961.

2.2.3 Kommunikasjoner

Hovedkommunikasjonene, veg og jernbane, går langs Vrangselva, og følger i hovedtrekk den gamle ferdselsvegen til Sverige. Utfra Skotterud går i sørvest rv. 21 til Halden, og mot øst og nord går rv. 202 gjennom de østligste skogdistriktene. I 1865 ble grensebanen, dvs. forlengelsen av Kongsvingerbanen, åpnet med stasjoner på Åbogen, Matrand og Magnor, og noe seinere på Skotterud. Ny rv. 2 sto ferdig rundt 2000, den følger også i hovedtrekk Vrangselvadalen, men går nå i sin helhet på vestsida av elvedraget og jernbanen.

Eidskog kirke er første gang nevnt ved Håkon Håkonsons ferd til Värmland i 1225. Utgravinger tyder på at det har stått to stavkirker på samme sted som nåværende kirke (1665). Kirken på Matrand var stoppested for middelalderens pilegrimer på vei til hellig Olavs grav i Nidaros. Til venstre for kirken står gamle Eidskog skole, som i dag er skolemuseum.

2.2.4 Næringsgrunnlag

Kommunen er en utpreget skogbrukskommune, og jordbruk kombinert med skogsdrift var tidligere utkomme for de fleste. Mye av skogen har vært og er eid av store skogeiere/selskaper, og det var mange leilendinger, husmenn under disse. De jobbet i skogen og hadde et lite småbruk ved siden av. Skogbruket er fremdeles viktig, og det meste av tømmeret foredles i dag i lokale sagbruk og trevarebedrifter.

7 % av arealet i kommunen er dyrka mark, beite eller hagemark. Det meste av den dyrka jorda blir brukt til korn.

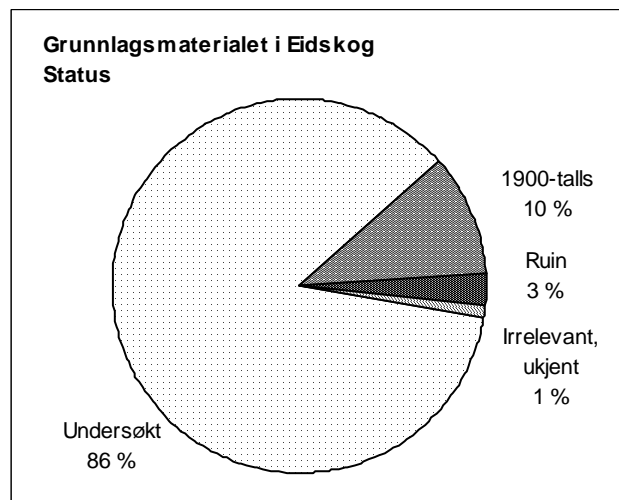
De største bedriftene i dag er Magnor Glassverk A/S og Hydro Aluminium. Glassverket ligger på Magnor, og Hydroaluminium på Gaustadmoen like ved. Nærheten til Sverige og grensehandelen har vært og er viktig for kommunen. På grensa ligger "Morokulien" med fredsmonumentet, og her er det flere spisesteder og campingplasser.

Mot halvparten av sysselsatte i kommunen arbeidet i 2001 i offentlig sektor og tjenesteytende næringer. Jordbruk og skogbruk sysselsatte ca. 10 %, industri ca. 20 %, her utgjør trevareindustrien en viktig del, og omlag 13 % arbeidet innen varehandel. Flere har jobb utenfor kommunen og pendler til Oslo-Gardermoenområdet, Kongsvinger og Sverige.

2.3 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Eidskog

2.3.1 Antall undersøkte hus

Registrerte objekter 1976-87	Objekter datert til 1900-tallet	Ruin	Irrelevant/Ukjent	Undersøkte bygninger 2000
1201	125	33	15	1028

Det totale antall registrerte objekter i perioden 1976–1987 er 1201. Av disse ligger 1028 hus til grunn for MOV-undersøkelsen i Eidskog. Da er hus datert til 1900-tallet, objekter som ble registrert som ruiner etter hus, andre typer minner og andre registreringer som faller utenfor undersøkelsen, trukket fra.

2.3.2 Registreringstidspunkt

Registreringen foregikk over elleve år fra 1976 til 1987, med flest registreringer i perioden 1978–84 og i avslutningsåret 1987.

Registreringen ble gjennomført ved at man begynte i sør, og siden tok de sentrale kretsene midt i bygda, tettstedene Magnor og Skotterud og området langs Vrangselva. De spredtbygde områdene lengst vest og øst i kommunen var de siste som ble registrert. Flere kretser ble registrert over to år.

Det lange tidsspennet i registreringsperioden kompliserer analysen av eventuelle sammenhenger mellom tap og endring og geografisk beliggenhet.

2.3.3 Spesielle forhold ved SEFRAK-registreringen i Eidskog

Selv om registreringen i hovedsak har vært gjennomført med 1900 som øvre grense, er ca. ti % likevel datert til 1900-tallet. De fleste av disse objektene er konsentrert til de største tettstedene Skotterud og Magnor. Det ble også registrert andre minner enn hus, flere knyttet til fløtning og industri, og en god del ruiner. Miljøskjemaet ble ikke brukt. I noen få kretser er det lagt ved ei skisse av tunet med bygninger tegnet inn, og med informasjon om bruket. Ved registreringen av fløtnings- og industriminne er et annet minneskjema brukt. Det ble til sammen registrert 1201 objekter. Landsgjennomsnittet pr. kommune er ca. 800.

Registreringene har en jevn og i de fleste kretser god kvalitet. Opplysningene på skjemaene er stort sett fylt ut, og det er tatt flere foto. For den videre bruk av dataene i MOV-analysen er det gjort noen få endringer i valg av koder for sosial miljøsammenheng og opprinnelig funksjon.

Under feltarbeidet for MOV-undersøkelsen kom det ikke fram åpenbare hull i tilfanget, trolig har de fleste hus fra før 1900 kommet med.

2.3.4 Registreringskretser

Kretsinnndelingen i Eidskog er organisert etter de samme tellekretser som Statistisk sentralbyrå brukte ved folketellingen i 1970. Disse tar utgangspunkt i befolkningstetthet. Det er 21 tellekretser i Eidskog. Det ble registrert hus i alle.

Kretsene er brukt som utgangspunkt for å belyse eventuelle geografiske variasjoner i tap og endring i den SEFRAK-registrerte bebyggelsen. Det er sett på forskjeller mellom sentrumsbygder og utkant, og mellom tettbygde og spredtbygde områder.

2.3.5 Geografiske områder i Eidskog:

I denne undersøkelsen er det valgt å dele kommunen i to hovedområder: sentrumsbygder og utkantbygder.

Sentrumsbygdene

omfatter kretsene i hoveddalføret langs Vrangselva og de mindre dalførene i sørvest. I dalføret går gjennomfartsveien til Sverige og jernbanen fra 1865. De største tettstedene Magnor og Skotterud er vokst fram i tilknytning til jernbanestasjonene av samme navn. Ved de to andre stasjonene Matrand og Åbogen, er det mindre fortettinger av hus. Ved Matrand ligger det gamle kirkestedet med tradisjoner tilbake til middelalderen, og prestegården som stasjonen har navn etter. I denne delen av kommunen ligger mesteparten av den dyrka jorda.

Bygeområdene i kommunen er særlig konsentrert i korridoren langs jernbanen fra Åbogen til svenskegrensa, vest for Skotterud og ved Vestmarka kirke. Her ligger også industriområdene.

Utkantbygdene

omfatter særlig skogsbygdene lengst øst og vest i kommunen. Her er jordsmonnet mer marginalt for jordbruk. I vest ligger gårdene Fjellskogen og Havsjømoen, som begge står oppført i Finnemanntallet fra 1660, men også andre gårder i kommunen har tradisjon for å være finneplasser. Bruka ligger spredt, som lommer i skogen. I disse områdene er det fremdels spor etter seterdrift.

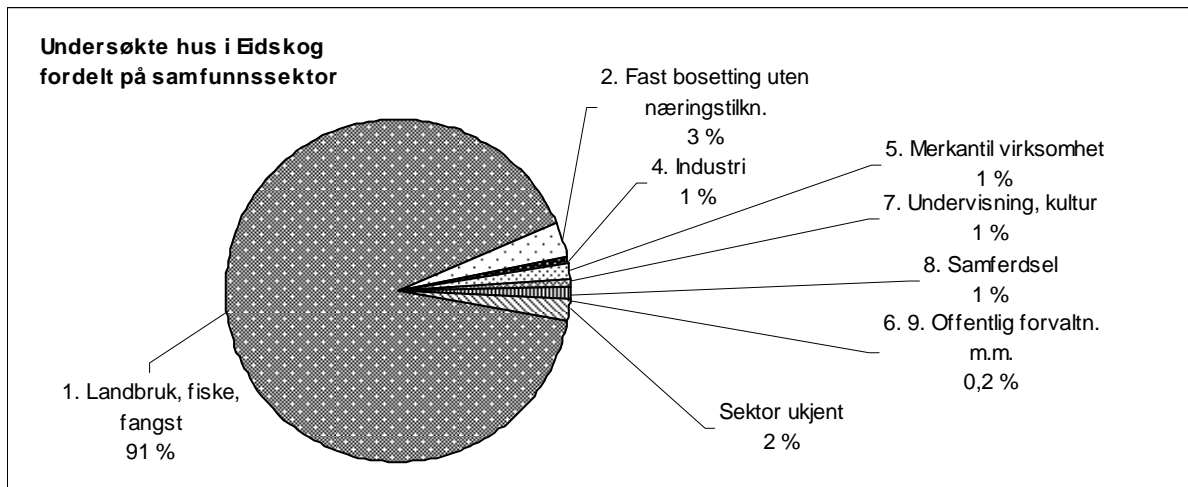
Store deler av området har vært og er eid av store skogeiere som har utnyttet skogen. Disse bygde også ut elver og sjøer til fløtningsveier for tømmeret. I løpet av 1940-tallet opphørte så å si all fløtning, og skogsbilveier ble bygd. I etterkrigstida har det vært stor fraflytting fra disse områdene. Iflg. SSB var det i flere av kretsene få fastboende rundt 2001.

2.3.6 Tettbygd/spredtbygd

Eidskog er en spredtbygd kommune. Statistisk sentralbyrå har definert 19 kretser som spredtbygd, og to kretser som tettstedskretser, dette er Skotterud og Magnor. Det er registrert langt flere bygninger i de spredtbygde kretsene. Siden registreringen begynte har folketallet gått tilbake i de spredtbygde kretsene, mens det har økt i tettstedene. Tettstedsveksten har de siste åra avtatt.

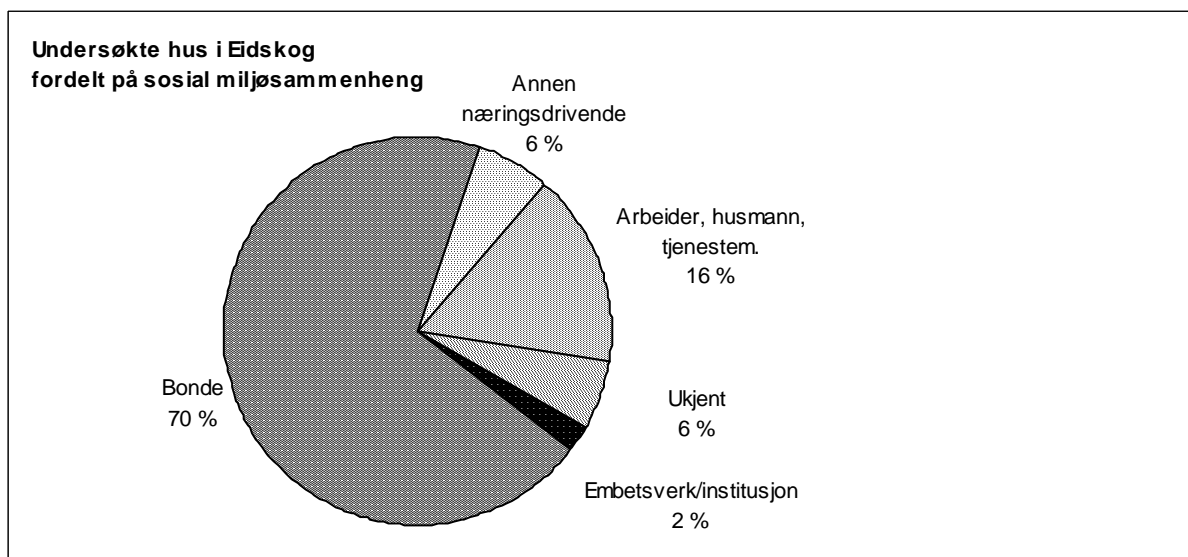
2.4 Egenskaper ved undersøkte hus i Eidskog

2.4.1 Samfunnssektor

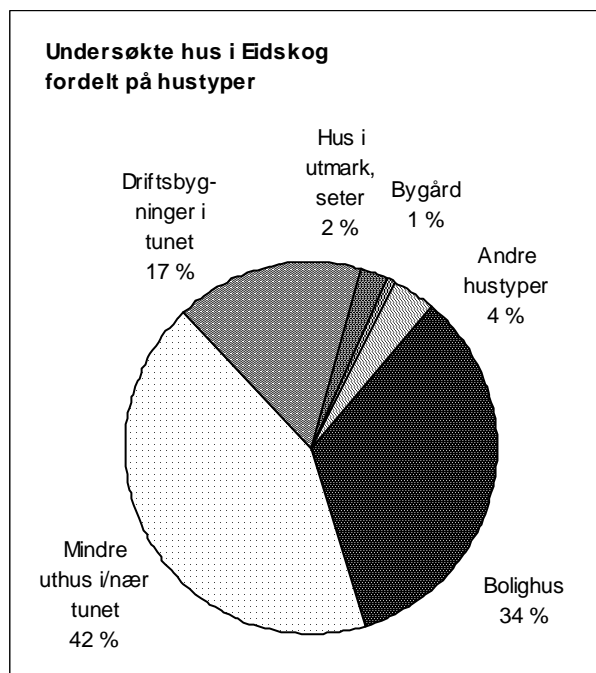
I det undersøkte Eidskogmaterialet er det registrert hus knyttet til sju av SEFRAKs ni samfunnssektorer. Sektordiagrammet viser hvilke samfunnssektorer bygningene var knyttet til da de ble bygd. Fordelingen viser at primærnæringene dominerer med hele 91 % av de undersøkte bygningene. Øvrige sektorer har en liten andel med få hus i hver gruppe. I gruppen "Fast bosetting uten næringstilknytning" ligger de fleste husa i tettstedene Magnor og Skotterud, og ved Matrand jernbanestasjon.

2.4.2 Sosial miljøsammenheng

Sektordiagrammet viser hvilke sosiale miljøer som har satt sterkest spor etter seg. "Bonde" utgjør naturlig nok den største gruppen med 717 hus. "Arbeider, husmann, tjenestemann" følger deretter med 167 hus, her utgjør husmenn den største andelen (84% av segmentet). "Annen næringsdrivende" er ei variert gruppe der flest hus kan knyttes til godseier/skogeier og kjøpmenn, og færre til håndverk, småindustri og industri. Innenfor "Embetsverk/institusjon" dominerer jernbanebygningene.

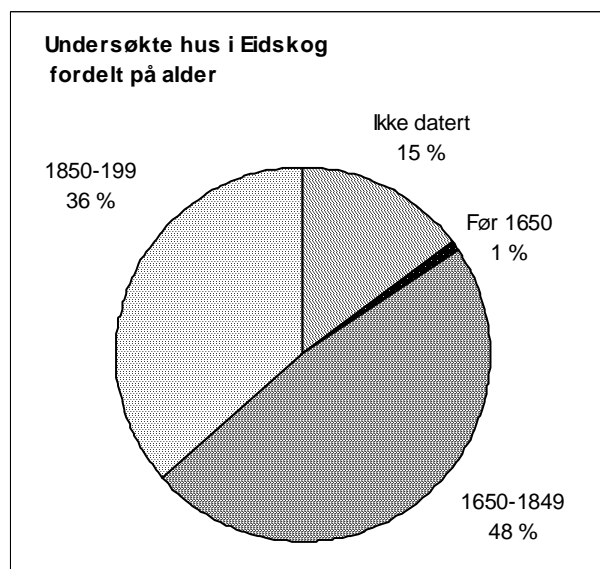
2.4.3 Bygningstyper

De undersøkte bygningene fordeler seg på 21 bygningstyper. Bolighus, i alt 351, utgjør nær tredjedelen av alle registrerte hus. Ellers reflekterer utvalget at flest hus er knyttet til jord-/skogbruk, og av disse få til seter og utmarksbruk. "Andre hustyper" som består av stasjonsbygninger, skoler, butikker og andre næringsbygg, utgjør sammen med bygårder ei mindre gruppe på 38 hus.

Den største husgruppen består av ei sammensatt gruppe med mindre uthus knyttet til både primærnæringene og mer tettstedsrelatert bebyggelse. Den består av sidebygninger, stabbur og mindre skjul, og her dominerer stabburene. Det er også karakteristisk for de eldre bygningsmiljøene i Eidskog at de fleste hus i gruppen "Driftsbygninger i tunet" er av den sammenbygde typen. Sveitserlåven er det få av i det undersøkte materialet.

2.4.4 Alder

Nær halvparten av de undersøkte bygningene ble ved registreringen datert til før 1850. Selv om det er stor usikkerhet ved datering av hus, indikerer dette en relativ høy alder på bygningsmassen.

Trolig kan flere i gruppen "Ikke datert" også være blant de eldste. Dateringen til før 1650 er naturlig nok ekstra usikker, og gir mer en indikasjon på at dette er "gamle" hus. I Eidskog dreier det seg om få undersøkte hus. Dateringen er da gjerne knyttet til en del av huset som har tradisjon for å være gammelt.

0420-005-034, 035, Dammen, tidligere husmannsplass under AS Stangeskovene, nå feriested. Stuebygningen er trolig satt opp i første halvdel av 1800-tallet, stabburet nærmere århundreskiftet. Driftsbygningen er fornyet.

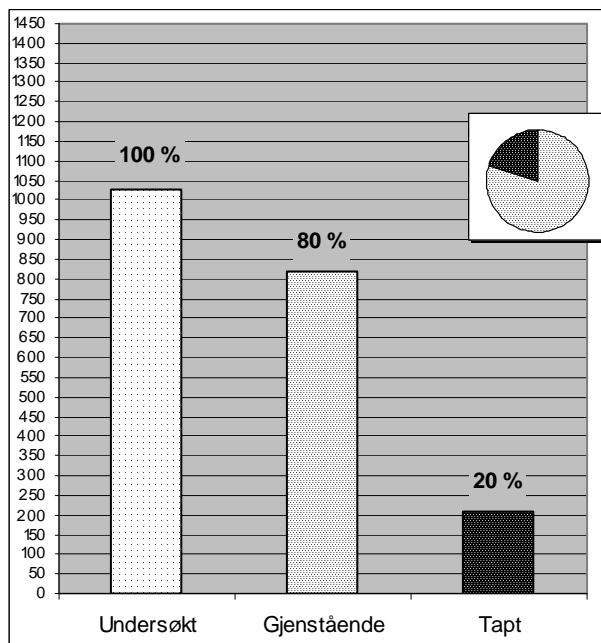

0420-014-021, 023. Lundebygodset. Hovedbygningen fikk sin nåværende utforming på 1920-tallet. Det er bare den og stabburet som er fra før 1900. Til venstre arbeiderbolig fra 1920-tallet.

3 Resultat

3.1 Tap

3.1.1 Tap – samlet oversikt

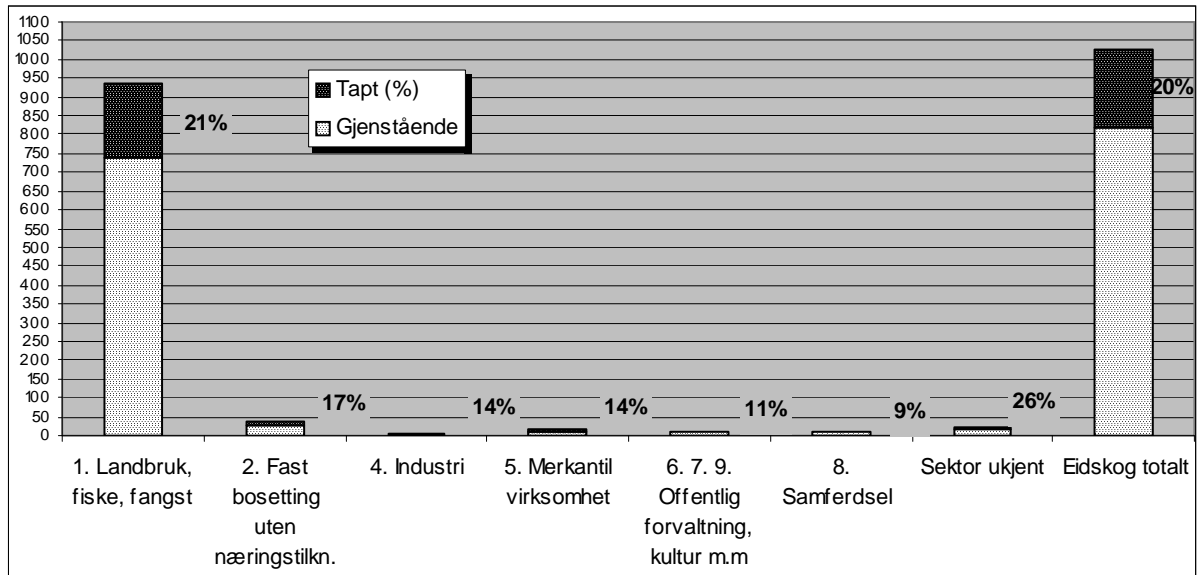
Av 1028 undersøkte bygninger i Eidskog har 209 blitt borte siden registreringstidspunktet. Det vil si at 20 % av den undersøkte bygningsmassen fra før 1900 er borte.

819 bygninger – 80 %, står fortsatt.

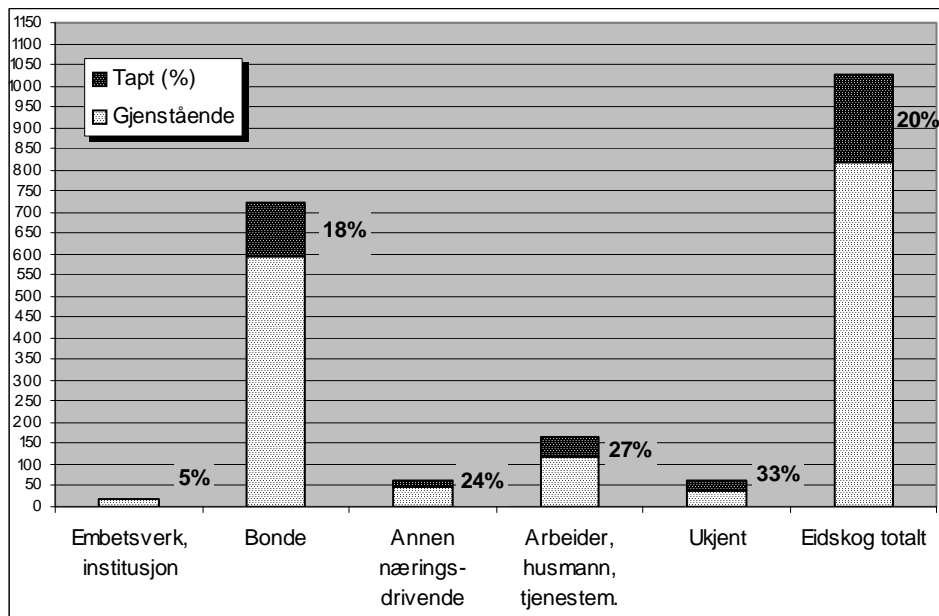
0420-009-038. Østom, opprinnelig stuebygning på småbruk, som lenge har vært feriested og bærer preg av det. Det meste av jordvegen er planta til med gran. Eneste minne etter driftsbygningen er låvebrufoten foran huset.

3.1.2 Tap – samfunnssektor

Tapet slår ulikt ut for samfunnssektorene. Størst tap er knyttet til jordbruk og skogbruk og det ligger nært, men noe over det totale tapet for kommunen. De andre sektorene har få objekter, og i antall lite tap gir her forholdsvis store tapsprosent, men under gjennomsnittet.

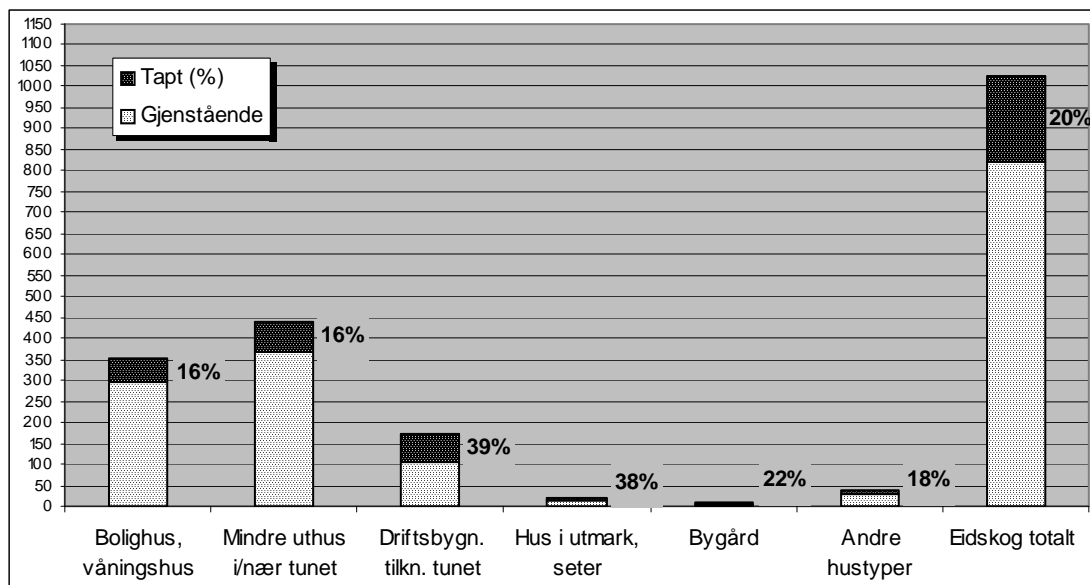
3.1.3 Tap – sosial miljøsammenheng

Tapet er noe ulikt fordelt på de sosiale gruppene. Tap over gjennomsnittet har gruppene "Arbeider, husmann, tjenestemann" hvor særlig husmannsbebyggelsen trekker opp tapsandelen, og "Annen næringsdrivende". Tapet i den klart største bolken "Bonde" ligger under gjennomsnittet.

Tendensen kan være noe sterkere enn tallene gir uttrykk for, da en del av tapene registrert i gruppen "Bonde" vil gjelde småbruk. At kategorien "Embetsverk, institusjon" har den laveste tapsprosenten er som forventet. Hus i denne gruppen blir ofte godt tatt vare på. De fleste innen gruppen er knyttet til jernbanestasjonene.

3.1.4 Tap – bygningstyper

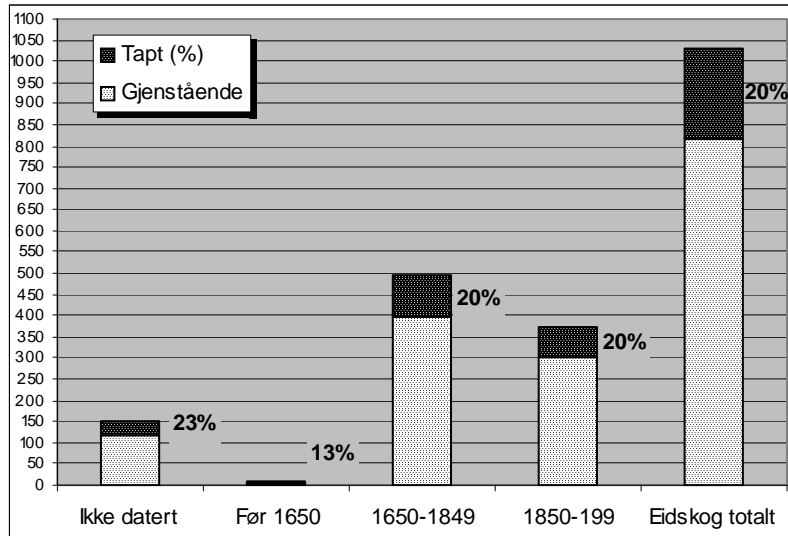
Det er stor forskjell på hvilke hustyper som er revet. Det gir seg størst utslag for driftsbygninger som er knyttet til det tradisjonelle gårdstunet og til "Hus i utmark", begge har tapsprosenten klart over gjennomsnittet for kommunen. "Bygård" - dvs. hus med flere funksjoner knyttet til tettstedene, har også en tapsprosent over gjennomsnittet. Da både utmarkshus og bygårder er representert med få hus, vil tapene være særlig merkbare for disse.

De største husgruppene, "Bolighus, våningshus" og "Mindre uthus i/nær tunet" har begge tapsprosenten under gjennomsnittet for kommunen. I den siste gruppen er det særlig sidebygningen i gårdstunet, ofte kalt "Veslestua", som er mest utsatt, men også andre typer funksjonsspesifikke uthus knyttet til gamle driftsformer. Tapene for disse ligger på 26–28 %. Stabburet har tap på 10 %, halvparten av gjennomsnittet, noe som drar det gjennomsnittlige tapet for gruppen som helhet ned, det er mange stabbur i Eidskog.

0420-004-084. Kjona på Harstadsetra var i bruk til langt opp i 1950-åra. I 2002 var den under oppussing, og det var lagt nytt flistak. På landsbasis er kjoner en sterkt truet bygningstype. Det ble registrert fire kjoner i Eidskog, og alle sto ved MOV-undersøkelsen i 2002. Harstadsetra var som navnet sier en gang seter under Harstad, som bruksenhet går den tilbake til 1798.

3.1.5 Tap – alder

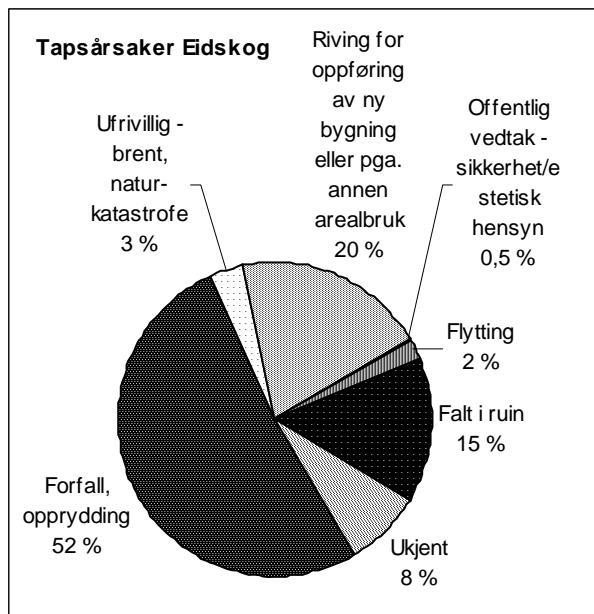

De eldste bygningene dvs. hus datert til før 1650, har lavest tapsprosent. Denne gruppen består av få hus. Tapsprosenten for de to største tidsbolkene er lik den totale for kommunen.

Tidfestingen i SEFRAK-materialet må leses med forbehold, og den største tapsprosenten er da også knyttet til ei gruppe med udaterte bygninger. Men undersøkelsen gir en indikasjon om at det ikke er noen tendens i kommunen til at den eldste delen av bygningsmassen er mer utsatt

for tap. Dette kan ha sammenheng med at andelen eldre hus er noe høyere blant bolighus og stabbur, dette er hustyper det ble registrert mange av og som har forholdsvis lav tapsprosent, særlig bolighus.

3.1.6 Tapsårsaker

Dårlig teknisk tilstand er den viktigste direkte årsak til at hus går tapt.

Generelt forfall, uttrykt i rubrikkene "Forfall, opprydding" og "Falt i ruin" er oppgitt som den direkte årsaken til de fleste tapene i Eidskog. Samlet har 67 % av de tapte denne grunnen. Dernest følger oppføring av nye bygninger eller annen arealbruk som grunn til at hus er revet, med 20 %.

Ny arealbruk gjelder i hovedsak fornyelse av bygningsmassen i tunet. Det har vært store vegprosjekter i kommunen i perioden, knyttet til ny Rv 2. og tilførselsveger til denne, men det er relativt få hus som har gått tapt som direkte konsekvens av disse. Men de det gjelder er knyttet til eldre tettstedsbebyggelse i Skotterud og Mangnor.

Oversikten over er grovmasket og årsakssammenhengene kan ofte være overlappende. Oppføring av nye hus på stedet eller ny arealbruk kan ha sammenheng med at huset som sto der var dårlig, eller det kan ha blitt brukt som unnskyldning for å rive. Indirekte kan veganlegg og trafikkbelastning være årsak til at hus faller i ruin på grunn av forfall. Flytting er sjelden oppgitt som grunn til tap av hus i Eidskog.

0420-012-009. Ingelsrudgården på Nedre Skotterud ble bygd som bolighus, men har siden rommet folkehøgskole, hotell og kafé. Den lå til innkjørselsveien til Skotterud, og var i bruk ved SEFRAK-registreringen. I 2002 var den borte, årsak til riving var dårlig stand.

0420-010-014. Den gamle landhandelen på Magnor lå kloss i hovedveien inn til Magnor sentrum. Den ble revet i 1997 på grunn av omlegging av veger i stasjonsområdet.

0420-010-008. Våningshuset på Nystuen ved Magnor hadde stått tomt lenge før det ble revet. Tilbake står stabbur og kjone.

0420-012-018. Markushuset ved Skotterud lå ved innkjørselen til tettstedet, og hadde stått tomt ei stund da det ble revet i 1992. Det lå like ved der en av pilarene som bærer brua som fører rv.2 over innfartsvegen til Skotterud nå står.

0420-012-018. Stua på husmannsplassen Vangen har trolig opprinnelig vært ei seterstue. Den hadde ikke vært i bruk på flere år, og ble til slutt revet.

0420-013-036. Smia på Repseth ble etter hvert utvidet med et snekkerverksted. Ved SEFRAK-registreringen var taket var dårlig, og i 2002 var huset borte. Hus tilknyttet håndverk har blant de høyeste tapsprosentene.

0420-018-053. Den store kjellerbua hadde vært lite i bruk over år, og var i dårlig stand da den ble revet. Kjellerbuene er ei utsatt gruppe, også på de større gårdene.

0420-004-080. Kjellerbua var ikke lenger i bruk, og var blitt flyttet ut av tunet og satt opp som hytte like ved. Flytting er sjelden årsak til tap i Eidskog.

0420-013-047. På husmannsplassen Dalen, som ligger langt inne på skogen, ble bare låven registrert. I 2002 var også den borte, av hus var det bare ei hytte og skjul til fritidsbruk på stedet.

0420-013-056. Driftsbygning der steinfjøs er datert til 1896. Låven over brant etter lynedslag i 1914 og ble erstattet av ny. I 1989 ble ny driftsbygning satt opp. Det ble registrert få steinfjøs i Eidskog. Teglstein ble etter hvert vanligere som byggemateriale, men det er laftefjøs som dominerer undersøkelsesmateriale.

Låven på Søstun Magnor (0420-010-007) var ikke i bruk ved SEFRAK-registrering, den var i dårlig stand og ble seinere revet. Det samme ble kjellerbua og veslestua – på grunn av arrondering. Kjellerbua (0420-010-006) ble satt opp igjen på tunet som var skilt ut som egen eiendom. Den er noe ombygd, se innfelt bilde. Driftsbygninger har den høyeste tapsprosenten av alle hus i Eidskogmaterialet.

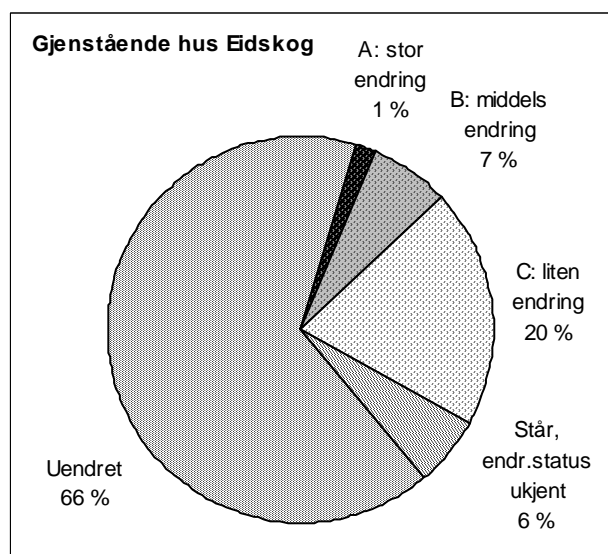
3.2 Endringer av gjenstående bygninger pr. år 2002

Grunnlaget for undersøkelsen er de samme 819 gjenstående bygningene som det er gjort rede for i kapittel 3.1. I dette kapittelet gjøres det rede for hva som har skjedd med disse.

To forhold belyses:

- Endringer i form av tilbygg, påbygg, andre ombygginger
- Bygningenes tilstand/forfall

3.2.1 Endringer – samlet oversikt

231 SEFRAK-registrerte bygninger har blitt endret. Dette er et samletall for endringsgruppene A, B og C og utgjør ca. 28 % av de gjenstående bygningene.

Ca. 66 % av bebyggelsen fra før 1900 står i store trekk slik den var ved registreringstidspunktet.

Dette gjelder, som nevnt i kapittel 1 ikke bygningenes autenticitet i detaljer. Fornyng av materialer til samme type som ved registreringstidspunktet er ikke registrert som endring her.

For 6 % av bygningene kjenner vi ikke endringsstatus, halvparten av disse var under utbedring/ombygging på tidspunktet for

undersøkelsen eller ved SEFRAK-registreringen.

Endringsgrader

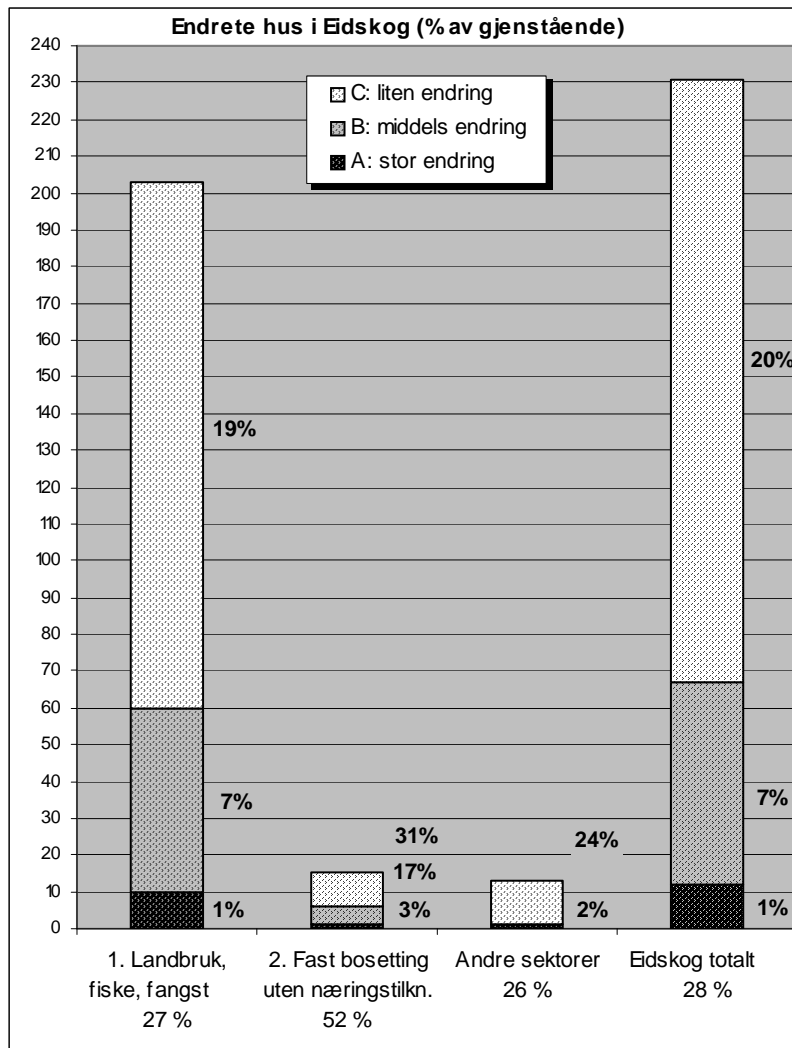
Sektordiagrammet gir en oversikt over fordelingen av ulike typer endringsgrader og belyser hvor omfattende endringene i den gamle bebyggelsen i Eidskog har vært.

Det er få hus som er så radikalt endret at opprinnelig volumkarakter er helt forandret (endringstype A), flere har vært gjenstand for ulike mindre grader tilbygg/påbygg (endringstype B) og enda flere har kun gjennomgått en utskifting av diverse ytre elementer (endringstype C).

0420-009-009. Stabburet som står på et opprinnelig småbruk var under oppussing i 2002. Taket er under omlegging, kledningen på fronten er fjernet og ny dør satt inn. Bolighuset og kjellerbua står fremdeles, stallen var revet og tunområdet planert og plen anlagt.

3.2.2 Endring – samfunnssektor

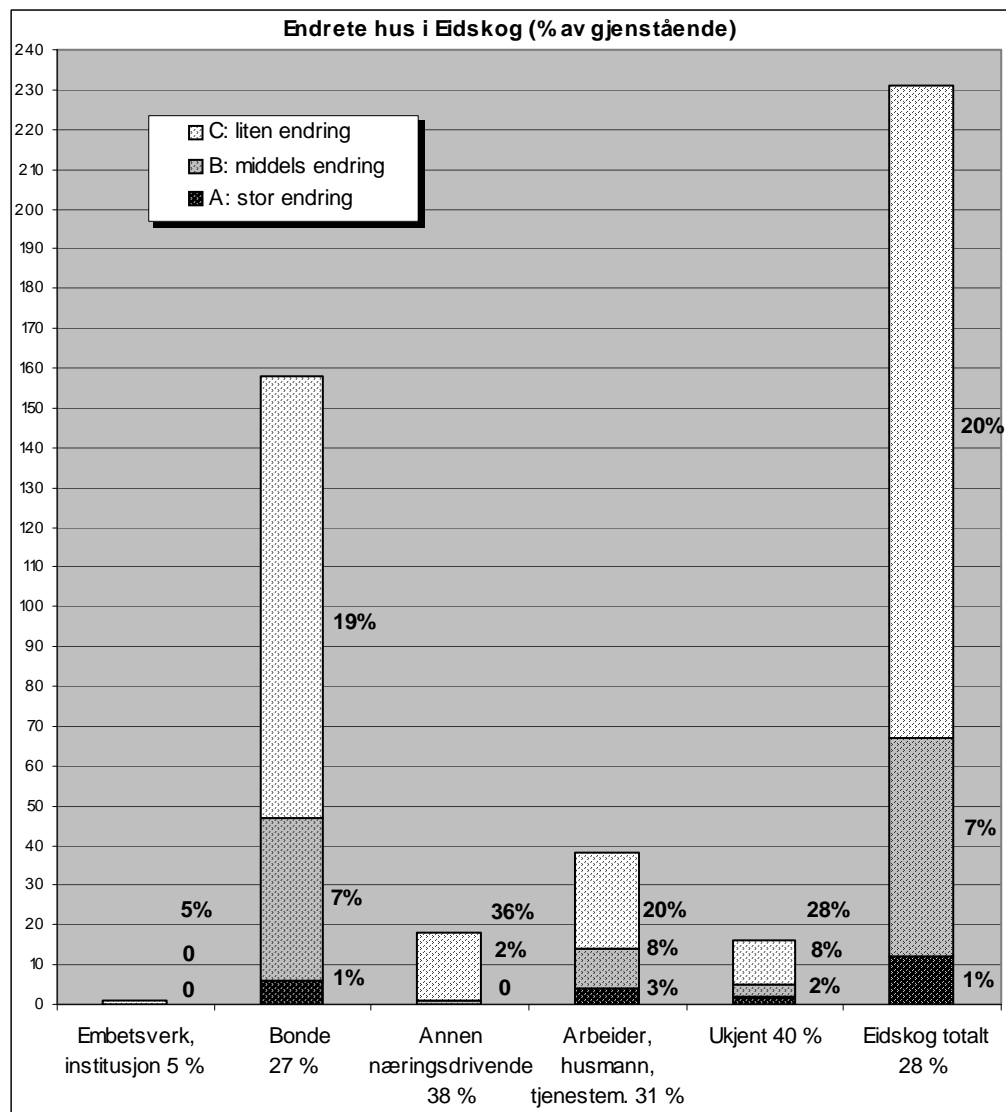
Undersøkelsen viser at endringsforekomsten varierer mellom samfunnssektorene. Hus knyttet til "Fast bosetting uten næringstilknytting" er mest endret. De fleste av disse står på boligeiendommer i tettstedene, og endringsprosenten er mot dobbelt så stor som for primærnæringene og samlegruppen "Andre sektorer". Prosentandelen endret for landbruk og skogbruk er omtrent lik det gjennomsnittlige tallet for kommunen.

Innen "Andre sektorer" er det industriens hus som er mest endret, mens det offentlige bygninger er minst endret. For begge disse gruppene dreier det seg om få hus, særlig av industrihus.

0420-001-069. Smia var siste gang i bruk i 1956. Ved SEFRAK-registreringen var det hull i taket og pipa var borte. Den er siden pusset opp, og har fått plater på taket. Endringene er klassifisert i endringsklasse C.

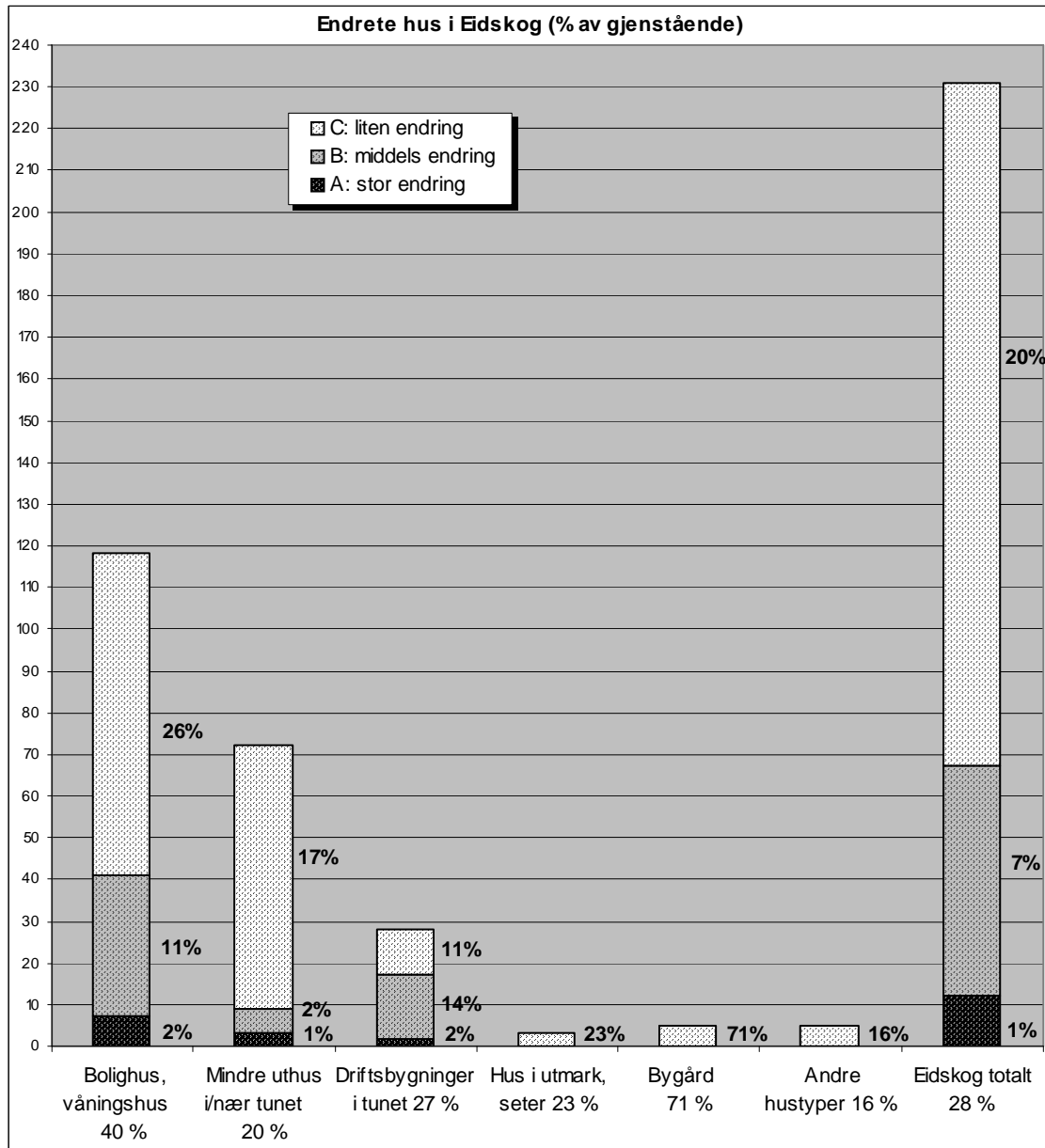
3.2.3 Endring – sosial miljøsammenheng

Undersøkelsen viser at endringsforekomsten er ulikt fordelt mellom de sosiale gruppene, og at den er størst for kategorien "Annen næringsdrivende". Også endringsandelen for "Arbeider, husmann, tjenestemann" ligger over noe gjennomsnittet for kommunen. Endringene har vært minst omfattende for gruppen "Annen næringsdrivende".

Prosentandelen med endra hus er minst for "Embetsverk, institusjon". Den største endringsprosenten er knyttet til gruppen ukjent, dette utgjør ei mindre gruppe med hus som har vært vanskelig å kategorisere.

3.2.4 Endring – bygningstyper

Endringsforekomsten er ulikt fordelt mellom hustypene. De fleste endringene har skjedd i gruppen "Bolighus, våningshus", den klart største i materialet. Endringene i gruppen "Driftsbygninger i tunet" har betydning fordi mange av disse er gjelder hustyper som på forhånd var desimert i antall og dermed sårbare, og mange av endringene her har vært mer omfattende.

Den største endringsprosenten har "Bygården", men endringene her har vært av mindre karakter, det samme gjelder for "Hus i utmark, seter".

Sett i sammenheng med oversikten over tap, som viste at tapet for bolighus lå noe under gjennomsnittet for kommunen i registreringsperioden, forsterker undersøkelsen av endringer inntrykket av at de fleste bolighus i Eidskog fortsatt er i bruk. Det har vært behov for å holde dem ved like og å utbedre dem. Det gjelder både for boligbebyggelsen utenfor jordbruket og for hus i gårdstun - om tunet er i drift eller er nedlagt, eller tatt i bruk som boligeiendom eller feriested.

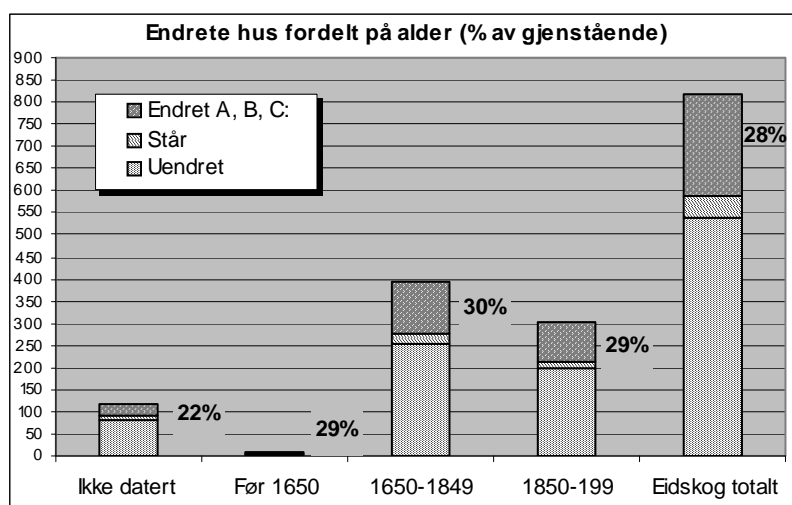
Når det gjelder driftsbygninger er andelen mer omfattende endringer større. Ofte gjelder det flere påbygg eller del-rivinger – dvs. stall- eller fjøsdelen, eller andre mer sekundære tilbygg i den

sammenbygde driftsbygningen har blitt revet. Noe som ofte betyr tap av et karakteristisk element i byggeskikken for uthus.

Utløer og sommerfjøs har ikke vært gjenstand for omfattende endringer, det dreier seg i hovedsak om rent vedlikehold – som oftest nytt taktekke i form av plater. Dette er hustyper det er lenge siden det har vært bruk for, og det ble registrert få. De store strukturendringene mht. til bruk av denne bebyggelsen i Eidskog skjedde som nevnt lenge før SEFRAK-registreringen. Tapet i gruppen er stort, men for de gjenstående er situasjonen omtrent som før.

For alle øvrige typer hus samlet er endringsprosenten 16 %. Her dreier det seg om små endringer, noe som ikke gir så stort utslag, selv blant få registrerte.

3.2.5 Endring – alder

Forskjellen er liten mellom hus som er bygd før og etter 1850, når det gjelder endring og antatt byggeår.

Tallene samsvarer med undersøkelsen over tap.

0420-006-033. Hovedbygningen på Bentstuen, Vestfjeld kan være fra 1600-tallet, på en tømmerstokk i huset er 1689 risset inn. I 1939 ble huset ombygd, og etter SEFRAK-registreringen har det fått "sveitsveranda", bislaget i endeveggen er blitt et utbygg under saltak og huset er tekt på nytt. Endringene er klassifisert som endringstype B. Typiske endringer av bolighus i perioden innebærer ofte en form for ny veranda, tidligere tilbygg om- og utbygges, saltak erstatter pulttak og eksteriøret har fått sterke innslag av dekor i sveiserstil. På Bentstuen er nyklassisistiske stilelementer fra mellomkrigstida erstattet av "nysveitserstilen".

0420-011-040. Stuebygning på et tidligere småbruk like ved Magnor. Huset sto tomt ved registreringen. Det er siden pusset opp, med en større veranda enn før, og et lite bislag med saltak. Begge karakteristiske trekk på bolighus de siste åra. Endringen er klassifisert som endringstype C.

0420-016-031. Gammel stue hvor etter tradisjonen Trond felespiller skal ha bodd. Plassen har lenge vært brukt som feriested, og det har ikke vært behov for en omfattende modernisering. Et mindre vindu med småruter er her skiftet ut med et lite "husmorvindu". Huset inngår som "uendret" i undersøkelsen.

0420-001-035. Stuebygningen på husmannsplassen Tangen ligger ved Soot-kanalen og skal være bygd ca. 1850. Rundt 1900 ble den utvidet med to rom. Ved SEFRAK-registreringen var ikke huset i bruk, men er siden satt i stand som fritidsbolig. Vinduene er skiftet, teglsteinen på taket er erstattet med bølgeblikk og huset har fått veranda i stedet for bislaget. Endringene er klassifisert som endringstype C.

0420-007-040. Våningshuset på Knepperud er trolig fra 1800-tallet. Siden SEFRAK-registreringen har det blitt ombygd, 2. etasje er revet og huset har fått ny kledning og nye vinduer. De omfattende endringene er klassifisert som endringstype A. Det er meget få hus som har gjennomgått så omfattende endringer i Eidskog.

0420-018-048. Hovedbygningen på Nordre Pramhus skal være bygd i flere etapper. Ved SEFRAK-registreringen var den i dårlig stand. Siden er den pusset opp, teglstein er skiftet ut med svart sementstein og andre mindre endringer er gjennomført. Endringene er klassifisert som endringstype C.

0420-010-012. Bolighus i Magnor som tidligere rommet både butikk og kafé. Huset ligger til den gamle hovedveien som fortsetter mot stasjonen og Magnor Glassverk. Det ble opprinnelig bygd av eier av krittpipefabrikken på Magnor. Huset har i tidens løp gjennomgått mindre endringer. Etter SEFRAK-registreringen er teglsteinen på taket skiftet ut med moderne plater, og noen vinduer er skiftet. Endringene er klassifisert som endringstype C.

0420-009-017. Våningshuset er tatt i bruk til feriehus, noe som har medført mindre endringer. Takbelegg og noen vinduer er skiftet, og små verandaer tilbygd. Det siste er blitt vanlig i Eidskog i undersøkelsesperioden. Det er valgt å klassifisere dette som en C-endring.

0420-015-052. Våningshuset over er også tatt i bruk til feriehus. Det skal være gammelt – fra 1700-tallet. Etter SEFRAK-registreringen er det lille sveitserbislaget tilbygd. Da det er åpent er det valgt å klassifisere dette som en C-endring.

0420-010-048. Bolighuset ble satt opp like før 1900, og første beboer var en arbeider ved krittpipefabrikken i Magnor. Byggematerialet skal være ubrent leirstein, og flere hus på Magnor ble bygd på denne måten. Etter SEFRAK-registreringen er huset utvidet med en fløy og vinduer, panel og takbelegg er skiftet. Huset har gjennomgått store endringer, men fremdeles er hovedkroppen godt synlig, endringene er derfor klassifisert som endringstype B. Sammenligner man tettstedene med resten av kommunen, har tettstedene relativt flere hus som er endret, de fleste ligger i Magnor.

0420-005-036. Veslestua eller gammelstua på en husmannplass under Stangeskovene. Her var to rom, et for skogsarbeidere og et stort vedskjul. Ved SEFRAK-registreringen var huset ikke i bruk. Siden er huset pusset opp, og bislaget i gavlingen er revet. Endringene er klassifisert som endringstype B.

0420-013-018. Veslestua (sidebygningen) på en av gårdene i hoveddalføret. Den var bl.a. i bruk som drengestue. Etter SEFRAK-registreringen er den utvidet med en garasje, i tillegg er bislaget bygd om og har fått pulttak, hele huset er kledd og teglsteinen på taket er skiftet ut med plater. På grunn av garasjeutbygget er endringene klassifisert som endringstype B.

0420-001-069. I 2002 er stabburet på Monsrud i ferd med å bygges om til bolighus. Monsrud var opprinnelig en av husmannsplassene under Saugbruksforeningen. Endringen er klassifisert som endringstype A.

0420-007-041. Siden SEFRAK-registreringen er stabburet på Knepperud flyttet innen tunet og pusset opp. Takbelegg er skiftet, den vanligste endringen på stabbur i Eidskog. I tillegg er panelet i front fjernet, en type endring det ble registrert flere av i 2002. Endringene er klassifisert som endringstype C. Stabburet skal være bygd ca. 1800.

0420-015-042. Sveitserlåven er fra slutten av 1800-tallet. Den står på en av de større gårdene, og er en av få sveitserlåver i registreringsmaterialet fra Eidskog som er bygd før 1900. Teglsteinen på taket er skiftet ut med metallplater, en endring som er klassifisert som endringstype C. Relativt mange driftsbygninger i Eidskog-materialet er endret, og gruppen har den neststørste endringsprosenten etter vånings-/bolighus.

0420-009-001. Den vanligste arealendringen i gruppen driftsbygningen er utvidelse med et mindre utbygg. Her består utvidelsen av en garasje i lengderetning. Tilbygget følger mønsteret for den tradisjonelle sammenbygde uthusrekka.

0420-004-005. Det er også vanlig å rive deler av den sammenbygde driftsbygningen. Her sto bare tømmerlåven tilbake ved SEFRAK-registreringen, til høyre vises grunnmuren etter fjøset som da allerede var revet. Låven har bevart flis på taket.

0420-009-047. Da låven på Oppgarden ble registrert ved SEFRAK-registreringen i 1987 var allerede fjøsdelen revet. Tilbake stod låven og stallen med pulttak. I 2002 var en garasje bygd på det gamle fjøsfundamentet, slykuen mot tunet var revet og stallen hadde fått saltak. Endringene er klassifisert som endringstype B. Tilbyggene følger mønsteret for den tradisjonelle sammenbygde uthusrekka. Oppgarden skal tidligere ha vært husmannsplass under Ingelsrud.

0420-018-055. Låven på Langfoss har ikke vært i bruk siden 1956. Den var tidligere sammenbygd med et fjøs i sør, men også her var fjøsdelen revet før SEFRAK-registreringen. Etter registreringen er slykuene mot tunet fjernet og låven er vølt. Endringene er klassifisert som endringstype B.

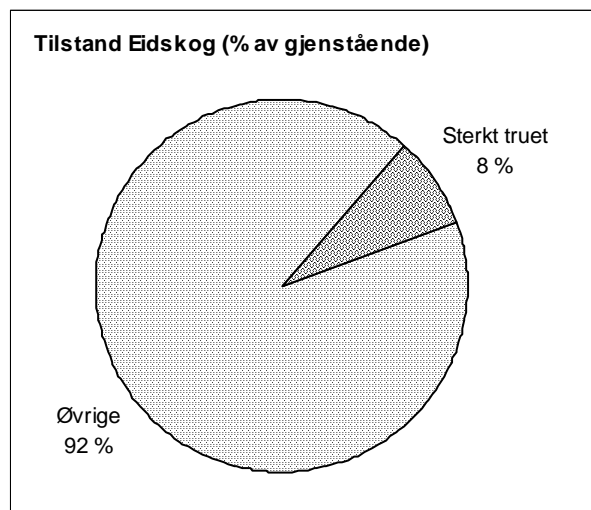

0420-004-044,45. Et godt eksempel på den sammenbygde driftsbygningen, fra venstre fjøs, låve og til høyre en vedskåle som ble flytta inn til i 1972. Fjøs og låve skal være bygd mellom 1830 og 1850. Det har ikke vært gjort noen vesentlige endringer siden SEFRAK-registreringen i 1984, med unntak for kledningen som er slått på fjøsdelen mot tunet.

3.3 Tilstand

De gjenværende bygningene er her vurdert etter tilstanden i år 2002. Det er ikke foretatt noen sammenlikning med tilstanden da de ble registrert.

3.3.1 Tilstand – samlet oversikt

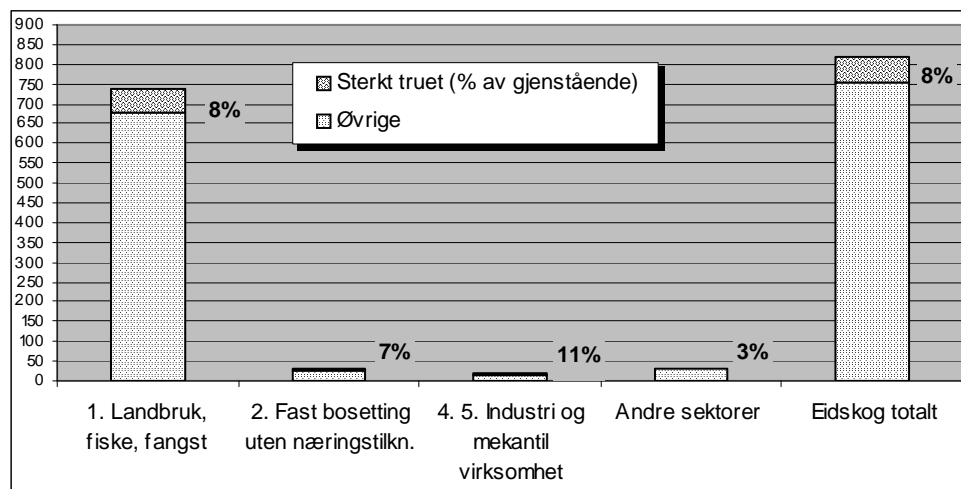

65 hus er sterkt trua på grunn av dårlig teknisk tilstand. Det tilsvarer 8 % av de gjenstående SEFRAK-registrerte husa i Eidskog.

Dette er trolig et minimumstall da bare de åpenbart sterkt trua husa er telt med her.

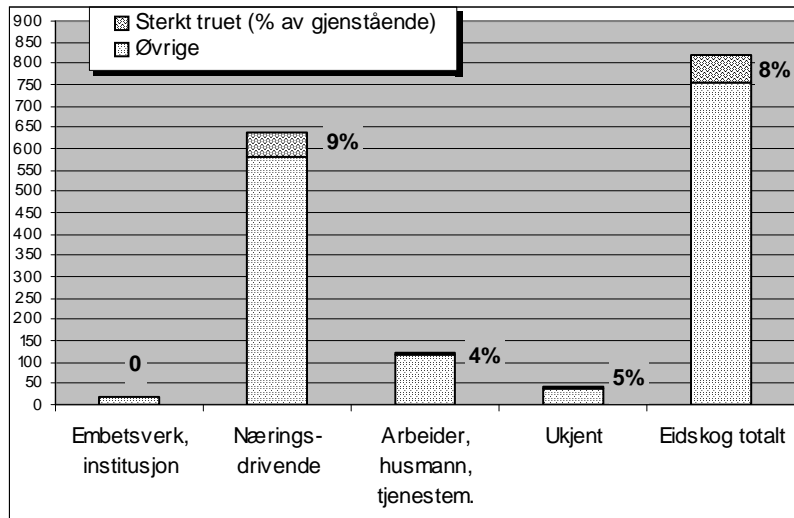
Det gir et bilde om forventet tap i kommende år.

3.3.2 Tilstand – samfunnssektor

Miljøer knyttet til "Industri og merkantil virksomhet" har en noe høyere prosentandel trua hus enn landbruk og fast bosetting. Da eldre bygninger knyttet til disse næringene i utgangspunktet var få og allerede desimert ved registreringen, viser den store andelen at dette er miljøer som er særlig utsatte.

3.3.3 Tilstand – sosial miljøsammenheng

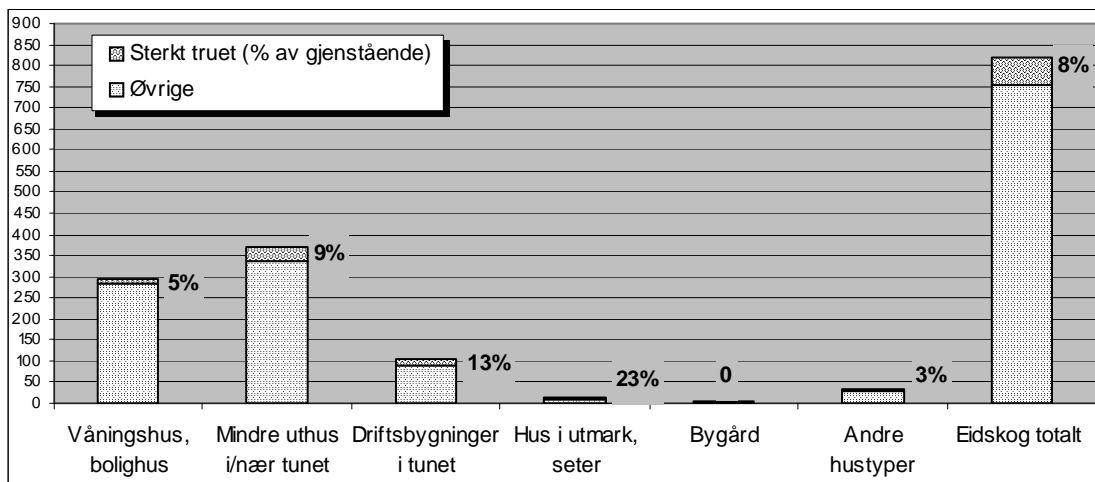

Samlet viser undersøkelsen at den tekniske tilstanden til hus for undersøkte sosiale grupper varierer. Det står dårligst til med hus til "Næringsdrivende", her i inkludert bønder, prosent er over dobbelt så stor som for "Arbeider, husmann, tjenestemann". Hus i gruppen "Embetsverk, institusjon", er ikke truet.

Men tallene basert på SEFRAK-registeret gir kanskje ikke et helt riktig bilde

av tilstanden for hus som dokumenterer småkårsfolk generelt. Om kategorien "Arbeider, husmann, tjenestemann" hadde blitt utvidet med småbruk (som er kodet sammen med "Bonde") ville trolig andelen trua hus i denne gruppen vært noe større.

3.3.4 Tilstand – bygningstyper

Det er stor forskjell på hvilke typer bygninger som er truet. Gruppen "Hus i utmark, seter", hvor det er registrert få hus, topper undersøkelsen over trua hus, og den er nesten tre ganger større enn gjennomsnittet for kommunen. Men også mange driftsbygninger og mindre uthus ved og i gårdstuna, og i tettbebyggelsen, er i dårlig stand. Bygninger som er i bruk er sjelden truet på grunn av teknisk tilstand, bolighus har en lavere andel truede enn gjennomsnittet, og "Bygården" er ikke truet.

Den tallmessig mest truede bygningstypen er den sammenbygde driftsbygningen. Av småhusa i tunet er stabburet minst i faresonen. Det er særlig sidebygninger, veslestua på gårdsbruk, som trekker andelen truede opp for denne gruppen.

Truede driftsbygninger (dette dreier seg særlig om den sammenbygde driftsbygningen) står som oftest på nedlagte eller fraflytta bruk. De mange gårdstuna som i dag kun har funksjon som boligeiendommer eller feriesteder, gjør at det er mange driftsbygninger i Eidskog som ikke er i bruk, eller kun delvis i bruk. Det er lett å forutse at antallet med hus som er i dårlig stand blant disse vil kunne bli langt høyere på sikt. Sidebygninger og andre mindre uthus som er truet, står også gjerne på nedlagte og fraflytta bruk, men her varierer bildet mer.

Bildet av de mest truede hustypene samsvarer med hovedtrekkene i oversikten over tap. Det er hus som er typiske for eldre driftsformer i jordbruket – slike det ikke lenger er bruk for, og som det er vanskelig å finne annen funksjon til, som er truet.

At færre bolighus er truet samsvarer med inntrykket av at de fleste eldre bolighus i Eidskog som står igjen, er i bruk og holdes ved like. Det er også denne hustypen som har færrest tap, og som i stor grad er endret. Stabburets symbolverdi kan være en grunn til at denne hustypen blir tatt vare på. Det er også et relativt enkelt hus å sette i stand.

Flere av de truede bolighusa og driftsbygningene står på småbruk og husmannsplasser.

0420-001-002. Driftsbygningen på Vangen, plass under Saugbruksforeningen, var i dårlig stand ved SEFRAK-registreringen. Siden har låvedelen (i midten) rast sammen, tilbake står stall og skåle.

0420-003-056. Torvtaket på kjellerbua over potetkjelleren er i dårlig forfatning. Flere av de registrerte kjellerbuene har gått tapt, og mange av de gjenstående er trua av forfall.

0420-013-065. Veslestua (betegnelse på sidebygning, bryggerhus) på Haugen står til forfalls. Ved SEFRAK-registreringen ble taksteinene betegnet som dårlige, siden da er tunet fraflytt, men jordveien drives. Veslestua er en utsatt hustype i Eidskog.

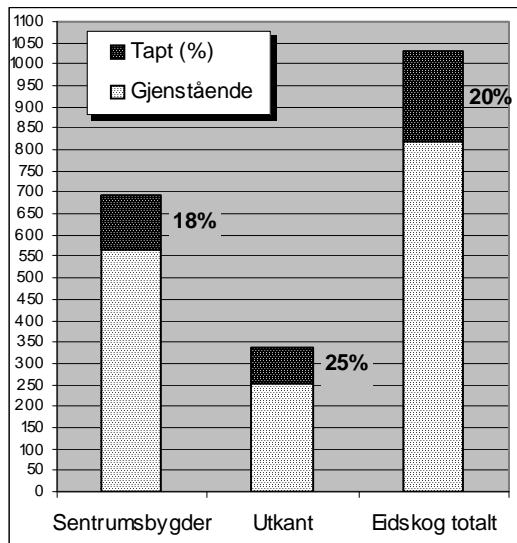

0420-005-040. Stabbur som er i så dårlig forfatning, at det nesten kan betegnes som ruin. Husmannsplassen er fraflytt, og de andre husa er borte eller forfaller. Det er generelt lite tap og få truede blant stabbur i Eidskog.

4 Geografiske variasjoner

4.1 Tap og geografiske variasjoner

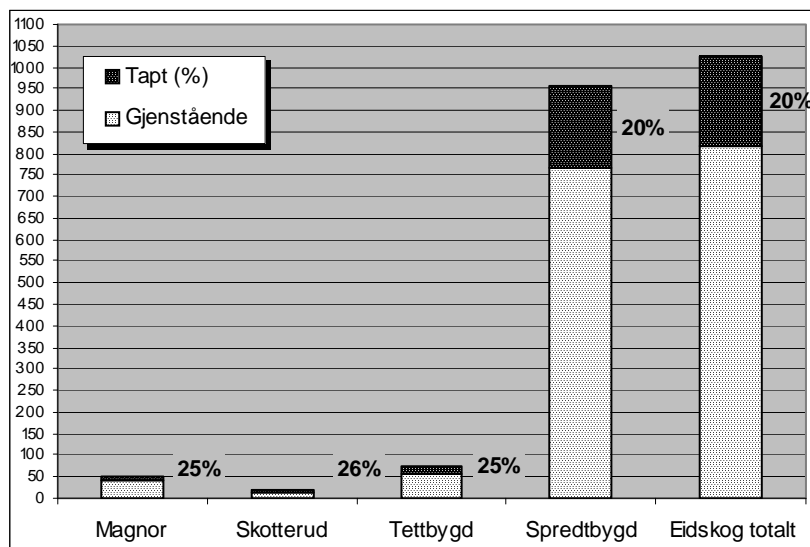
4.1.1 Tap – områder:

Utkantbygdene har en tapsprosent klart større enn gjennomsnittet. Tapsprosenten for sentrumsbygdene er noe mindre enn gjennomsnittet for kommunen.

Utviklingen har vært forskjellig for de to hovedområdene. Sentrumsbygdene er bygdene langs Vrangselva og ved Vestmarka. I hoveddalføret går hovedveien til Sverige, og jernbanen. Utkanten er skogområdene med en mer marginal bebyggelse, særlig knyttet til utnyttelse av skogen, og dels i eie av store skogeiere. Her har det vært stor fraflytting, og mange skogplasser har blitt borte.

4.1.2 Tap – tettbygd/spredtbygd

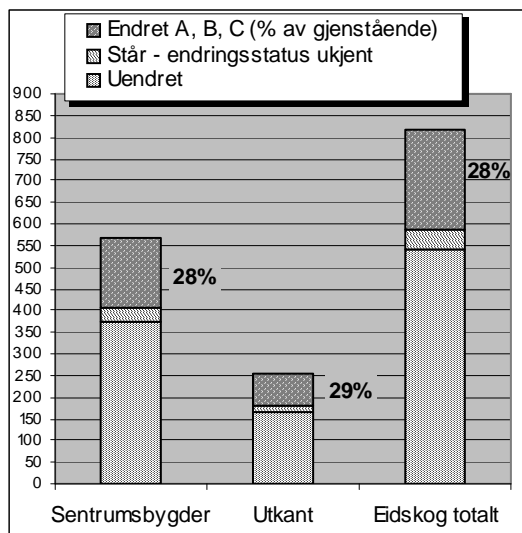

Målt i prosentandeler er tapet størst for tettstedsbebyggelsen.

De spredtbygde bygdene, hvor mesteparten av bygningsmassen ligger, har en tapsandel lik gjennomsnittet for kommunen. Tapsandelen for de to tettstedene Magnor og Skotterud er ganske lik, med noe større tap for Skotterud. ("Tettbygd" viser tapsandelen for Magnor og Skotterud samlet).

4.2 Endringer og geografiske variasjoner

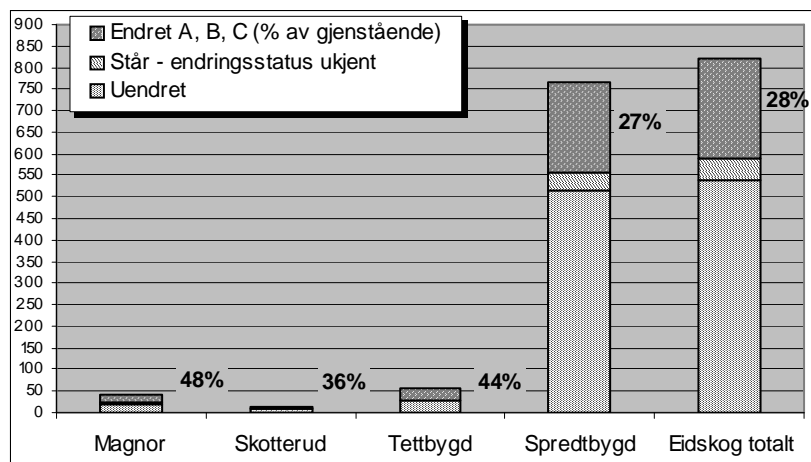
4.2.1 Endring – områder:

Endringsprosenten for sentrumsbygdene er lik den totale.

I utkantbygdene er det en liten registrert overvekt av endrete bygninger. Det dreier seg ofte om hus som er tatt i bruk for fritidsforemål, og endringene har vært små – av endringstype C.

4.2.2 Endring – tettbygd/spredtbygd

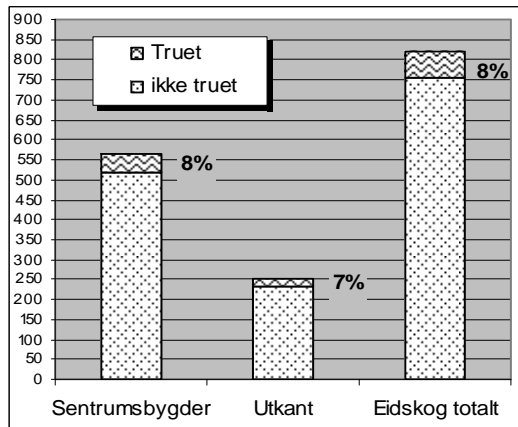

Det er stor forskjell mellom tettbygde strøk, dvs. tettstedene Magnor og Skotterud og de spredtbygde områdene når det gjelder andelen endrete bygninger.

Særlig Magnor har en høy endringsprosent.

4.3 Tilstand og geografiske variasjoner:

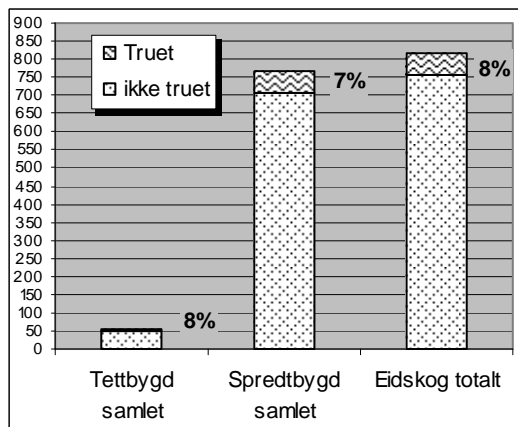
4.3.1 Tilstand – områder:

Tabellen viser at det er en liten overvekt av truete hus i sentrumsbygdene.

Forskjellene er imidlertid så små at det er vanskelig å trekke noen konklusjoner.

4.3.2 Tilstand – tettbygd/spredtbygd

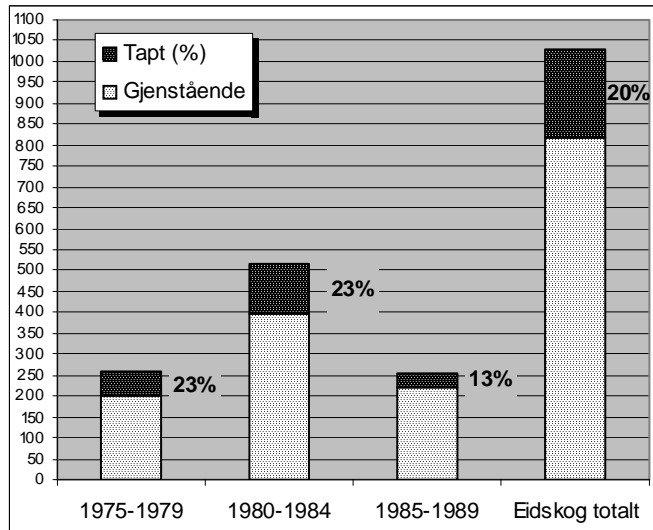

Det er en liten overvekt av truete hus i tettbygde strøk.

Dette er noe overraskende da hus i tettbygde strøk også er mer endret. Men da det dreier seg om forholdsvis få hus i tettstedene, vil en liten forskjell gi utslag.

5 Registreringstidspunkt og variasjoner

5.1 Tap – variasjoner etter registreringsperiode

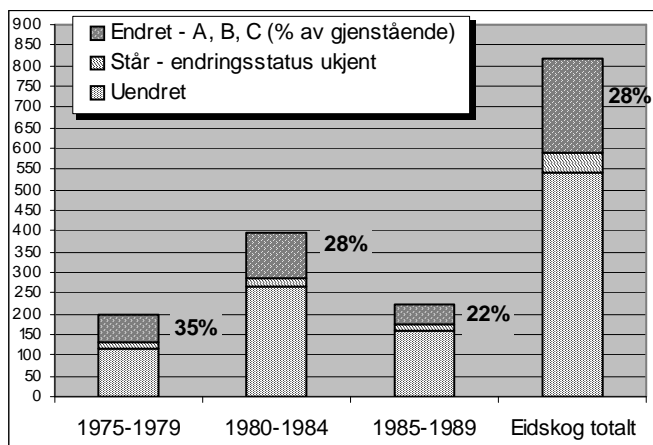

Tapsprosenten er klart størst for bygninger som ble registrert i de første registreringsperiodene.

Dette kan skyldes at de tidlig registrerte bygningene har hatt lenger tid å bli revet på, men det er vanskelig å trekke noen konklusjoner ut fra materialet. Tettstedene Skotterud og Magnor ble registrert i den første registreringsperioden, og har større tap, men de utgjør liten del av materialet.

Undersøkelsen forteller ikke noe om når hus ble endret, men den lavere tapsprosenten i siste periode gir en antydning om at det i alle fall ikke har vært en økende tapsfrekvens i Eidskog.

5.2 Endring – variasjoner etter registreringsperiode

Jo lengre tid siden registreringen, jo høyere er andelen hus som er endret.

Det er som forventet, hus som er registrert tidlig har hatt lenger tid å bli endret på. Tallene samsvarer med tendensen vist under tap.

6 Konsekvenser og tendenser

6.1 Konsekvenser for kulturminner og kulturhistoriske sammenhenger som følge av kommunens generelle utvikling

6.1.1 Befolkningsutviklingen

Folketallet i Eidskog har variert i tida etter 2. verdenskrig. Fra tidlig på 1950-tallet var det økende fram til 1960, siden har det stagnert, og vært svakt synkende fram til 2001. I januar 2002 hadde Eidskog ca. 6 400 innbyggere. Eidskog er en typisk spredtbygd kommune, bare rundt 35 % av befolkningen bor i tettsteder. Den overveiende delen av den undersøkte bygningsmassen, 93 %, ligger i mer spredtbygde områder hvor det stedvis har vært stor nedgang i folketallet.

6.1.2 Jord- og skogbruk

Store endringer var skjedd innen disse næringene før SEFRAK-registreringen begynte i 1976. Skogbruket var for lengst mekanisert med fraflytting fra skogsbygdene som følge, dette sammen med strukturendringene innen jordbruket hadde medført store konsekvenser for antall driftsenheter og bosetting.

Dette reflekteres alt i SEFRAK-registreringen, det ble nesten ikke registrert bygninger tilknyttet skogsetre og skogskoier, bygningstyper som var karakteristisk for skogsbygdene, og få utmarkshus som utløer og sommerfjøs. Men registreringen viser fremdeles kombinasjonsbruket, jordbruk kombinert med skogsdrift, samt rester etter skogsetre og fløtningsminner. Våningshus og mindre uthus dominerer materialet, driftsbygningene var allerede redusert i antall ved SEFRAK-registreringen.

0420-019-039-041. Pramhussetra er i dag feriested, og et par av husene er tilflytta hus, bl.a. bua bak i bildet. Før Pramhussetra ble tatt i bruk som feriested hadde den lenge vært småbruk, og før det seter. Skogsetrene lå i skogområdene, og ble tidlig nedlagt, fortrent av skogbruket.

Rundt 90 % av de registrerte bygningene har bakgrunn i gårdsbruk, og bebyggelsen på disse omfatter bygninger av et vidt sosialt spekter fra godseiere til husmenn og skogsarbeidere.

I løpet av undersøkelsesperioden har de tendensene som er skissert blitt forsterket med ytterligere konsentrasjon om færre driftsenheter. Jordbrukstillingene for perioden 1989–99 viser at både det totale antall bruk og jordbruksareal i drift var gått ned i løpet av tiårsperioden, og bruksantallet var redusert med over 200 bruk. Det er de minste brukene under 100 dekar som har blitt nedlagt. Antallet bruk på over 100 dekar hadde økt noe.

26 % av de bebygde landbrukseiendommene i kommunen hadde ikke fast bosetting i år 2000.

Utviklingen har ført til at bygninger ikke lenger er i bruk eller har blitt revet. Driftsbygningen har den høyeste tapsprosenten av alle registrerte hus, det relative tapet for utmarkshus er også stort, men dette dreier seg om få hus, da denne hustypen var sterkt redusert på forhånd.

Utkantbygdene

Her eide og eier fremdeles skogeiere store deler av arealet. Fraflyttingen begynte tidlig, og de fleste eiendommene har ikke lenger fast bosetting. Mange er feriebruk, og særlig bolighuset og stabburet overlever, mens driftsbygningen og andre mindre uthus er truet av forfall eller revet, og jorder har grodd til. De få setrene som fremdeles hadde en tradisjon knyttet til denne bruken, er nesten totalt borte, eller har for lengst fått en annen bruk.

Sentrumsbygder

Flere tun har også her overlevd som feriesteder, og mange holdes oppe som boligbruk, men på disse er gjerne bebyggelsen redusert. Der det fremdeles er et aktivt landbruk har den gamle driftsbygningen blitt umoderne og er ofte erstattet av en ny. I dag drives det særlig med korn, og korgårdene ligger i hoveddalføret langs Vrangselva. Det er få gårder som driver med storfe. Samtidig har bygninger på tun som ligger i nær kontakt med tettsteder og byggearealer blitt borte.

Tilstanden på flere hus innen primærnæringen, kombinert med tall fra jordbrukstillingen som forventer nedgang i bruksenheter, tilsier et ytterligere press på driftsbygningene.

0420-003-050-053, Høyby. Beitende kyr var et sjeldent syn i Eidskog under feltarbeidet i 2002.

0420-014-004-019. Fra det intensivt dyrka landskapet midt i Vrangselvadalen. Mye av bebyggelsen på gårdene er fornyet.

0420-019-050 051 052 053. Lengst øst i kommunen, fra Grasdalen i Holsetra og inn til Framgårdsvangen, lå det før mange setervanger. Framgårdsvangen ble eget bruk mot slutten av 1800-tallet, men noen av bygningene kan skrive seg fra setertida eller være satt opp på gamle murer fra den tida. Det er ikke lenger fast bosetting, og skogen rykker fram.

6.1.3 Tettsteder og sentre

Tettstedene og stasjonsbyene Magnor og Skotterud har i forhold til resten av kommunen større taps- og endringsprosent. Begge har blitt berørt av handelslekasjen til Sverige. Like før miljøovervåkingen i 2002 gikk Skotterud gjennom en omforming som tok sikte på å gjøre både det og kommunen mer attraktiv, bl.a. for å øke handelen i konkurranse med handelstrafikken til Sverige. Den økte ressursbruken var positiv for Skotterud, særlig øvre Skotterud. Men den gamle senterbebyggelsen på Nedre Skotterud ved stasjonsstedet er blitt liggende i bakevja. Innfartsvegen er flyttet, den gamle vegen sperret og det eldre tettstedsmiljøet svekket ved tap av hus.

Satsingen på Skotterud har også gått noe utover Magnor der tomme forretningslokaler preger tettstedet, og de andre tettstedene. Mot slutten av 1990-tallet ble jernbaneovergangen gjennom Magnor flytta. Dette medførte opprusting av området rundt stasjonsbygningen og Magnor glassverk. Men samtidig har det eldre bygningsmiljøet blitt noe svekket i sentrum på grunn av opprusting av krysset og vegomlegginger. En del gamle hus (fra før og etter 1900) som definerte tettstedet er revet, bl.a en butikk, den store tollbygningen (fra begynnelsen av 1900-tallet), men også bygninger knyttet til eldre gårdsbebyggelse.

De andre stasjonsstedene

Matrand stasjon ble lagt like ved Eidskog kirke og Eidskog skole. Rundt stasjonen vokste det etter hvert fram et lite tettsted med butikker, andre virksomheter og bolighus. De SEFRAK-registrerte bygningene er konsentrert til den gamle skolen, jernbanestasjonen og til stasjonsgata like ved. Det er ikke registrert tap av SEFRAK-registrerte bygninger i dette området, og miljøet til stasjonsgata er godt bevart. Rv. 2 er lagt utenom tettstedet. Matrand boligfelt ligger øst for stasjonsområdet, og industriområdet sør for dette.

Åbogen stasjon ligger nord i kommunen, hvor Vrangselva vider seg ut i Nordre Åklangen. Husklyngen rundt Åbogen stasjon består av stasjonsbygninger og eldre hus lokalisert til den gamle ferdselsvegen, som her går parallelt med jernbanen. Åbogen har tradisjon som senter for trelast, og plankekjøring var en viktig inntektskilde. I dag ligger det sagbruk og høvleri i området - opp mot jernbanelinja.

Jernbanestasjonen er intakt med eldre, autentiske bygninger. Men i nærmiljøet er bl.a. hovedbygningen på Åbogen gård og Åbogen Bedehus revet, og den gamle butikken er lagt ned og innredet til bolighus, og miljøet er noe amputert. De nye boligfeltene ligger øst for stasjonsområdet, og det eldre miljøet er ikke fragmentert, den nye Rv.2 er lagt utenom og vest for stasjonsområdet.

Den gamle hovedveien gjennom sentrum av Skotterud, som svinger over jernbanelinja og videre opp bakken, er nå stengt for gjennomkjøring. Til venstre pakkhuset på stasjonen. I bakgrunnen ser man en av de gamle bygårdene og et bolighus. Her og nede ved stasjonen var det før flere butikker. Handelsvirksomheten er nå flytta til Øvre Skotterud.

Skoler, forsamlingshus

De første skolehusa i kommunen er fra slutten av 1800-tallet. Før da var det vanlig med omgangsskoler, og registreringen har opplysninger om den bruken for flere våningshus. Det er registrert sju skolehus, av disse er tre tilknyttet tettbebyggelse, hvorav to i Magnor, og gamle Eidskog skole på Matrand, nå i bruk som skolemuseum. De andre fire er knyttet til bygdelag. Av bedehus, losjehus og fagforeningslokaler er det bare registrert et objekt, Magnor bedehus som nå er i bruk som museum. Det er få tap blant disse hustypene, det er bare et av skolehusa i Magnor som er revet siden SEFRAK-registreringen.

6.1.4 Tap av karakteristisk elementer i byggeskikken

Nærheten til Sverige og industrimiljøet på Magnor med mange innflyttere fra utlandet, særlig Sverige, har satt spor etter seg i byggeskikken. Eidskog skal ha hatt flere hus bygd av ved, særlig kabbebjøs. I flg. registreringsmaterialet er det bare et fjøs og et bolighus i Magnor som skal være bygd på denne måten. I Magnorområdet skal flere hus (iflg. SEFRAK-registreringen) være bygd av ubrent leirstein. Leire var på den tida regnet som et billig byggemateriale (se s. 45)

På grunn av ytre kledning er det vanskelig å se disse konstruksjonene, og SEFRAK-registreringen har trolig ikke fanget opp alle hus som kan være bygd på denne måten.

Til venstre stasjonsgata på Matrand med bl.a. eldre butikker, (0430-015-006-007), til høyre skimtes Matrand stasjon (0420-015-002-005), i bakgrunnen Eidskog kirke. Til høyre Åbogen stasjon (0420-017-012-015). Begge stasjonene er tegnet av Georg Bull og bebyggelsen ble freda i 2002.

Til venstre: Det gamle skolehuset på Skjelåbråten (0420-001-038). I 2002 var det i bruk som grenselosmuseum. Til høyre: Bolighus (0420-017-063) på Åbogen der det tidligere var butikk i 1. etasje. Her var det også losji for plankekjørerne.

6.2 Arealfragmentering, større inngrep

6.2.1 Vegprosjekter

Rv. 2 følger dels den gamle traséen i nord, men er lagt i ny korridor på vestsida av Vrangselva sør for Matrand. Den sto ferdig mot slutten av 1990-tallet. Den nye vegen er i hovedsak lagt utenom tettstedene, dyrka mark og annen bebyggelse. Rv. 2 utgjør først og fremst på grunn av store dimensjoner en større fysisk barriere enn den gamle vegen. Direkte tap av SEFRAK-registrerte bygninger er i første rekke knyttet til kryssområdet og ny avkjøring til Skotterud.

I Magnor er Fv. 347 lagt om ved planovergangen og forbi Magnor glassverk. Det har ført til tap av eldre hus, som sammen med annen sanering i området har svekket det eldre tettstedsmiljøet.

6.2.2 Større anlegg

Byggefelt og industriområder ligger i hovedsak i og til de eksisterende tettstedene og "stasjonsbyene".

I tillegg har det kommet mindre boligfelt i Vestmarka hvor det fra før var bolighus, stort sagbruk, kirke, skole og butikk. I dette området har noen spredte SEFRAK-registrerte bygninger gått tapt, bl.a. et sommerfjøs og et par eldre bolighus som ble revet for å gi plass til nye bolighus.

De største boligfeltene i kommunen ligger til rv. 21 på Bjørnstadmoen og Børrud, vest for Skotterud. Bjørnstadmoen felt ligger som navnet sier på en furumo, hvor det ikke var noen bebyggelse tidligere. Bygningene på Børrud ligger nærmere eksisterende gårdsbebyggelse, til dels ganske nært. Det er ikke registrert at SEFRAK-registrerte bygninger har blitt revet på grunn av disse boligfeltene.

Rv. 2 går på bru over den gamle hovedveien gjennom Skotterud. På denne side av brua gikk tre SEFRAK-registrerte hus tapt, to ved innkjørselen til brua, og et like ved selve brua.

I Magnor har tre SEFRAK-registrerte bygninger gått tapt på grunn av vegplaner. Ved siden av Gjøstadgården i bakgrunnen i bildet til høyre lå en butikk som ble revet i forbindelse med omleggingen av ny jernbaneovergang og kryss i 1997. Til venstre Magnor Stasjon (0420-010-013,016). Den gamle tollbygningen lå før rett ovenfor stasjonen.

7 Saksbehandling, planforhold m.m.

7.1 Bruk av SEFRAK-materialet i kommunen

Saksbehandlerne i Eidskog kommune har tilgang på SEFRAK-registeret digitalt gjennom GAB. Kommunen har ikke kopisett av SEFRAK-skjemaer og kart.

Ved søknad om riving av SEFRAK-registrerte bygninger blir tillatelse hentet fra Musea i Solør og Odal før vedtak

7.2 Planforhold

Bygninger fredet etter kulturminneloven

I Eidskog er sju bygninger vedtaksfredet. De står på jernbanestasjonene Matrand og Åbogen. I tillegg er stasjonshage og plattform fredet på Matrand.

Spesialområde bevaring etter plan og bygningsloven

Seks planer i Eidskog har områder for bevaring. Disse er: Matrand sentrum (1995), Magnor sentrum (1997), Allmenningen (bygdetunet) 1992, Hytteområde Tannsjøen (1999), Golfbane Nevjen (2000) og Sootkanalen (1999).

Sootkanalen er et sluseanlegg for transport av tømmer som var i drift fra 1849 til 1930-åra. Det er bare en del av anlegget som ligger i Eidskog kommune.

7.3 Museer

Eidskog historielag eier og driver økomuseet Eidskog Museum. Museet har følgende anlegg:

- Skolemuseet i den gamle skolen på Matrand. Eidskog Museums og historielag overtok skolen i 1971.
- Eidskog bygdetun Almenninga, Vestmarka.
- Hestekosmie og snekkerverksted, Skolevegen 80 Magnor.
- Børjåavassdraget, Fjeld med Helledammen, Grimtjerndammen/Ljorkoia og Åkrokdammen.
- Norske Grenselosers Museum i den gamle skolestua på Skjelåen.

0420-002-001. Eidskog bygdetun, Almenningen Vestmarka.

Kilder

Litteratur

Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon. 1994 og 1999

Christensen, Arne Lie. *Det norske landskapet*. Om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv. Oslo 2002

Engen, Jorunn Ingrid: *Eidskog bygdebok*. 1-4

Hartmann E., Mangset Ø., Reisegg Ø. *Neste stasjon*. En guide til jernbanens arkitekturhistorie. 1997

NIBR. *Fortellingen om en stedsutvikling – en sosiokulturell prosess*. Evalueringsrapport fra arbeidet med sentrumsutvikling i Eidskog. Notat 2004:101

Utrykte kilder, arkiv m.m.:

SEFRAK-registreringen Eidskog 1976 – 1987. Skjemaer og kart.

Statistisk sentralbyrå. 1973. Folke- og boligtelling 1970, Oslo.

Statistisk sentralbyrå. 1981. Dokumentasjon 1980. Oslo – Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. 1992. Folke- og boligtelling 1990, Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. Faktaark, 1989. Jordbrukstillingen Eidskog. 1999. (www.ssb.no.)

Statistisk sentralbyrå. Faktaark, 1999. Jordbrukstillingen Eidskog. 1999. (www.ssb.no.)

Statistisk sentralbyrå. 2002. Befolkningsutviklingen i kommunen. (www.ssb.no.)

Statens kartverk. Topografisk hovedkartserie M711.

Vedlegg 1. Bygningstyper: tapt, endret, truet – tabell

Vedlegg 2. Registreringskretser: tapt, endret, truet – tabell